

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za sociologiju

Odsjek za pedagogiju

Mateja Čehulić

**POLITIKA I REFORME OBRAZOVANJA:
ANALIZA IDEOLOŠKIH PRIJEPORA OKO
KURIKULUMA U HRVATSKOJ**

DIPLOMSKI RAD

Mentori:

dr. sc. Dragan Bagić, doc.

dr. sc. Vedrana Spajić-Vrkaš, prof.

Zagreb, rujan 2014.

Sadržaj:

1. Uvod	1
2. Ciljevi i svrha	2
3. Teorijski koncepti rada	4
3.1 Ideologija kao pokretač	4
3.1.1 Politika i ideologije u području obrazovanja.....	8
3.2 Obrazovne politike i reforme obrazovanja	13
3.3 Konzervativna modernizacija	18
3.3.1 Neoliberalizam	21
3.3.2 Neokonzervativizam.....	25
3.3.3 Autoritarni populizam - religijski konzervativci	28
3.3.4 Nova srednja klasa stručnjaka i menadžera.....	30
4. Istraživačka pitanja	32
5. Metodologija.....	34
6. Studija slučaja.....	38
6.1 Vjeronauk	38
6.2 Povijest - nastava i udžbenici	47
6.3 Zdravstveni odgoj	54
7. Rasprava.....	61
8. Zaključak.....	66
9. Sažetak	67
10. Literatura	69

1. Uvod

Suvremeni zahtjevi društva znanja, kao i zahtjevi opstanka u uvjetima rastuće svjetske konkurentnosti usmjeravaju nacionalne obrazovne politike prema modernizaciji. Kao jedini cilj se postavlja razvoj efikasnijeg, prodornijeg obrazovnog sustava koji će proizvoditi kompetentnu, konkurentnu i tehnološki inteligentnu radnu snagu. Takvo će obrazovanje pružit bolju budućnost, otvoriti svijet pojedincu, a uz put, prosperirat će i država.

Okupirane plasmanom na svjetskim ljestvicama, obrazovne politike zaobišle su ona osnovna pitanja koja predstavljaju temelj pravih strukturnih reformi obrazovanja. Vodeći se svjetskim, europskim smjernicama, kreatori politika često iz vida ispuštaju potrebu propitkivanja legitimiteta školskog znanja.

Obrazovna istraživanja ne odnosi se samo na krajnje testiranje uspješnosti i efikasnosti pojedinaca i obrazovnog sustava u cjelini; kvalitetnu analizu obrazovanja čine pitanja odnosa i isprepletenosti politike, kulture i ekonomije.

Kao sastavnica društva, obrazovni sustav ujedno je i ogledalo društvene zbilje, stoga je nemoguće istraživati obrazovanje kao autonomni i zatvoren sustav, izvan društvenog konteksta. Promjene u obrazovanju uglavnom su pod utjecajem društvenih zbivanja koja generiraju političke, kulturne i ekonomske institucije potaknute svojim specifičnim ciljevima. S obzirom na brojnost aktera koji nastoje ostvariti svoje interese, obrazovanje ne može biti vrijednosno neutralno, već se temelji na skupu etičkih i političkih principa. Obrazovni sadržaji oblikuju se sukladno ideološkim opredjeljenjima političke opcije na vlasti, kulturnim vrijednostima dominantnih društvenih grupa koje ujedno posjeduju najveću ekonomsku moć. Obrazovni sustav i obrazovna politika, kao i sve druge društvene sfere, mjesto su borbi i iskazivanja odnosa dominacije i podređenosti.

No, uvijek je prisutna jedna politika službenog (oficijalnog) znanja koja kao neutralno javno prikazuje ono što jedne osnažuje, dok druge obespravljuje. Formiraju se obrazovni standardi sve dok se odnosi moći ne promjene, a potom sve kreće iz početka - nove vrijednosti, nove „neutralnosti“, nova službena znanja...

„Obrazovanje je mjesto borbe i kompromisa. To je teren na kojem vodimo bitku oko pitanja što naše institucije trebaju raditi i tko o tome treba odlučivati. Obrazovni sistem jedna je od glavnih arena u kojima se vode debate o resursima, o moći i ideologijama koje utječu na politiku, o financijama, kurikulumima, pedagogiji i evaluaciji u školskom sistemu. Obrazovanje je istovremeno uzrok i posljedica, ono što determinira i ono što je determinirano.“ (Apple, 2014: 54)

2. Ciljevi i svrha

Odgoj i obrazovanje predstavljaju važno područje društvenog djelovanja kojim se odgovara na društvene potrebe i osigurava društveni razvoj. U tom pogledu, sociologija i pedagogija imaju važnu zadaću propitivanja uloge i funkcija obrazovanja te odnosa između obrazovanja i ekonomske, kulturne i političke moći. Iz toga proizlazi i važnost rasprave o legitimnim sadržajima koji se usvajaju u školama, o čemu na dnevnoj političkoj sceni polemiziraju brojni akteri.

Veza između ideologije i kurikuluma, odnosno između ideologije i argumentacije za implementaciju ili odbacivanje određenih obrazovnih sadržaja ima važne implikacije za teoriju kurikuluma i politiku uopće. Osim što je iz perspektive pedagogije važno steći uvid u načine usvajanja znanja, jednako je važno istražiti načine i razloge legitimiranja uvođenja određenog odgojno-obrazovnog sadržaja ili načina rada. Radi se o pitanju obveznog obrazovanja koje predstavlja dominantne, ideološki oblikovane, interese u društvu.

Pitanje odnosa između ideologije i sadržaja obrazovanja jedno je od ključnih za razvoj teorije i prakse odgoja i obrazovanja, kao i za razumijevanje uloge i funkcije obrazovanja u društvu.

Cilj ovog rada je istražiti područje odgoja i obrazovanja kao mjesta ideoloških sukoba i utvrditi utjecaj političkih ideologija na suvremene reforme odgoja i obrazovanja s naglaskom na Hrvatsku. Oslanjajući se na Appleovu teoriju konzervativne modernizacije odgoja i obrazovanja, istražiti ćemo jesu li i na koji način prisutne komponente konzervativne modernizacije u hrvatskim razvojno-strategijskim

dokumentima o odgoju i obrazovanju te, posebno, u programima vjeronauka, nastavi i udžbenicima povijesti i zdravstvenog odgoja.

3. Teorijski koncepti rada

Otkrivanje i analiziranje političko-ideoloških utjecaja na oblikovanje hrvatskog obrazovnog sustava moguće je ostvariti s odgovarajućim teorijskim okvirom. Prvenstveno, potrebno je odrediti samu prirodu ideologija kao pokretača političkog djelovanja i temelja političke moći. Potom, kako bismo istražili samu srž problema, potrebno je razmotriti ideologiju u okviru obrazovanja, odnosno obrazovne politike čiji se ciljevi ostvaruju kroz obrazovne reforme. Teorijski okvir završavamo specifičnim viđenjem ideološkog djelovanja u sferi obrazovanja – teorijom konzervativne restauracije koja čini osnovu empirijskog dijela i analize obrazovanja u hrvatskom kontekstu.

3.1 Ideologija kao pokretač

„Ideologije su simbolički sustavi (Geertz, 1964) ili sustavi reprezentacija (Althusser, 1969) koji ne moraju biti pogrešni zbog nepostojanja kvaliteta svojstvenih znanstvenim teorijama, moralnim učenjima ili praktičnim strategijama jer čine poseban oblik kulturne tvorbe koja daje jasno formulirane, vrijednosno nabijene i usmjeravajuće interpretacije svijeta, nužne u doba kada tradicionalne forme usmjeravanja prestaju obavljati tu praktičnu funkciju.“ (Ravić, 2003: 15).

Pojam ideologija skovao je Antoine Destutt de Tracy 1796. godine u Francuskoj, gdje se, sa skupinom filozofa okupljenom oko Nacionalnog instituta, prozvao ideologom, a svoje filozofsko učenje o spoju individualne slobode i državnog planiranja nazvao ideologijom. Značajke filozofije ideologije mogu se odrediti kroz četiri elementa - ona je relativno cjelovita teorija koja objašnjava ljudski svijet i iskustvo; program društvene i političke organizacije; upućuje na javno djelovanje radi pridobivanje potpore i ostvarivanja programa; te predstavlja ideju o posebnoj ulozi intelektualaca (Ravlić, 2003).

Znanost o idejama ili ideologija, stvorena za vrijeme Francuske revolucije, označila je početak demokracije, doba u kojem je interes naroda ispred volje vladara. U tom je razdoblju stvorena većina političkih ideologija, dok su se ostale ideologije nastavile razvijati u 20. stoljeću.

Sam pojam *ideologija* odnosi se na vrijednosti zajedničkog života, vrednovanje političkih tvrdnji i djelovanje prema nekim uvjerenjima ili zamislima o dobrom ili ispravnom stanju. Također, on podrazumijeva izražavanje interesa određenih socijalnih aktera te nastojanje da se istim osigura dominacija u političkim procesima i sveukupnoj javnosti (Ravlić, 2003).

Ideologije su usko povezane s politikom, političkom moći i političkom praksom. U literaturi nalazimo brojna tumačenja tog složenog odnosa. Za neke autore ideologija predstavlja samo legitimacijsko sredstvo očuvanja ili osvajanja političke moći. Ravlić (2003) upozorava na ograničavajući učinak takvog shvaćanja, budući da je ideologija time svedena na tehničku pomoć, puku propagandu koja se koristi za osvajanje potrebnih glasova, a potom i moći.

Polazeći od Weberova određenja moći kao sposobnosti nametanja svoje volje drugima, Ravlić ističe više načina ostvarivanja te volje - sila, novac i uvjeravanje. Sila je najstariji oblik nametanja volje drugima, no valja naglasiti kako je njezin učinak kratkotrajan te zahtjeva sve intenzivnije iskazivanje moći. S druge strane, tijekom civilizacijskog napretka došlo je i do primjene drugih sredstava prilikom nametanja vlastite volje. Ravlić (2003) u tom pogledu ističe potkupljivanje novcem, položajem i povlasticama ili pak uvjeravanje putem nametanja vlastitih stavova i mišljenja, što predstavlja najdjelotvorniji način. Korištenjem uvjeravanja idejama i mišljenjem, odnosno korištenjem ideologije kao sredstva za ostvarivanje vlastite volje, ideologija istovremeno djeluje kao sredstvo ostvarivanja moći i oblik moći.

Na takvu uloga i funkcija ideologija ukazuje i Giroux: „Ideologija je ključni konstrukt za razumijevanje načina na koji individue i socijalne skupine proizvode, transformiraju i konzumiraju značenje...ideologija 'govori' o pojmu moći, i to na način da naglašava složene načine na kojima se značenjski odnosi proizvode i na koji se oko njih vode sukobi.“ (prema: Perica, 2013: 32).

Za Gramscia to predstavlja „kulturnu hegemoniju“, dok Mannheim oblik vladavine putem ideološke dominacije naziva „vladanje obrazovanjem“ (Ravlić, 2003). Slično

tome, Apple (2012) ističe dvojnu ulogu ideologije - može predstavljati skup pravila koja tvore značenje ili pak retoričko oružje u borbi za moć i resurse (Apple, 2012).

Za Applea (2012), razlike u tumačenjima proizlaze iz nejednakog određenja opsega pojma 'ideologija' i funkcije ideologije, no suglasnost među autorima postoji u dijelu općeg određenja ideologije kao „sistema“ ideja, vjerovanja, temeljnih opredjeljenja ili vrijednosti koja se tiču društvene stvarnosti.

Važno je naglasiti tri distinktivna svojstva ideologije – legitimizacija, borba za moć i stil argumentacije (McClure i Fisher, prema: Apple, 2012: 86).

Za većinu autora, ideologija se bavi legitimizacijom, odnosno opravdavanjem određenog grupnog djelovanja, kako bi time osigurala društveno prihvaćanje. Nadalje, ideologija se često povezuje sa sukobima oko distribucije moći i resursa. U užem smislu, unutar politike, ideološki se sukobi vode radi osvajanju moći i autoriteta; u širem smislu, borba za moć pod ideološkom palicom odnosi se na sve aspekte aktivnosti, i izvan polja politike, koje se tiču raspodjele nagrada (Apple, 2012).

Treće važno svojstvo u određenju ideologije je karakterističan stil argumentacije, odnosno posebna vrsta retorike. Takav se način artikulacije koristi, kako objašnjavaju McClure i Fisher (prema: Apple, 2012: 87), da bi se isticanjem pretpostavki po kojima se grupa izdvaja učvrstila njena solidarnost i suglasnost ili kako bi se grupa uvjerila, preobratala i mobilizirala putem isticanja značajki protivničkog sustava. Također, navedeni artikulacijski stil ideologije koriste i za eksplikaciju vlastitih ideja i pretpostavki, prikrivajući time neodređenosti i nedostatke.

Općenito gledajući, uloga i funkcija ideologija može se prikazati kroz šest funkcija:

1. Politička ideologija pridonosi ispunjenju osobne potrebe za identitetom i razvojem ljudskih bića - ispunjava značenjem i osjećajem svrhe u životu. Također, ideologija znatno utječe na ublažavanje dvosmislenosti i složenosti društvenog života, što pridonosi formiranju identiteta. Ujedno, ideološka uvjerenja mogu utjecati na razvoj diskriminacije i netolerancije, odnosno negativnih identitetskih strategija.
2. Politička ideologija pribavlja perspektivu pomoću koje se svijet može razumjeti i protumačiti - daje orijentaciju, trajni karakter, nije nestalnog karaktera i nešto proizvoljno. Vrijednosti i politička uvjerenja utječu na razumijevanje svijeta, ponašanje i djelovanje. Političke borbe, osim što su vođene radi osvajanja moći,

zapravo predstavljaju borbu ideja, ideologija za prevlast u oblikovanju slike svijeta.

Ova se funkcija ideologije osobito ističe u kriznim razdobljima kada je potrebno pronaći novi smisao, koji će pružiti sigurnost i dati smjer daljnjem djelovanju. „Ideje su moćni pokretači djelovanja jer nude orijentaciju, vode čovjeka i daju smisao njegovim postupcima.“ (Ravlić, 2003: 23).

3. Političke ideologije motiviraju djelovanje, koje može biti usmjereno na uspostavljanje ili održavanje određenih vrijednosti ili vjerovanja, stvaranje socijalnog pritiska radi postizanja željene društvene promjene ili na osnaživanje otpora prema njima - ideologije putem afektivnu sferu, kroz stvaranje kolektivnih osjećaja potiču svoje pristase na snažniji angažman u održavanju postojećih društvenih vrijednosti, otporu prema njima ili pak u stvaranju novog vladajućeg sustava vrijednosti.
4. Političke ideologije olakšavaju proces odlučivanja sužavajući opseg alternativa i nudeći izvjesnost političkim akterima - ideologija kao skup ideja, vjerovanja temelj je političkog djelovanja. Ideološki koherentno mišljenje daje jasna i jedinstvena viđenja stvarnosti i odnosa, nedvosmislena poimanja slobode, jednakosti, autoriteta, pravde čime političko odlučivanje i djelovanje postaje lakše.
5. Političke se ideologije uspostavljaju kao formativna snaga političkih poredaka - sustav ideja i vjerovanja koji oblikuje, a potom i legitimira određeni politički poredak; opravdava političke institucije i osigurava pristanak građana na takav politički sustav.
6. Političke ideologije djeluju kao oblik socijalnog cementa, opskrbljujući socijalne grupe ili cijela društva skupinom ujedinjujućih načela i vrijednosti - ideološka uvjerenja mogu povezivati članove određene klase, ali i različite klase jednog društva putem zajedničke političke kulture koja održava poredak i socijalnu stabilnost.

(Ravlić, 2003: 22-25).

3.1.1 Politika i ideologije u području obrazovanja

Većina dosadašnjih istraživanja na polju obrazovnog sustava i kurikulumu bila je usmjerena na proučavanja uspjeha i efikasnosti ili pak na razmatranje socijalizacijske uloge škole. Krajnji cilj takvih istraživanja uglavnom se odnosio na maksimiziranje akademskog uspjeha i produktivnosti, u čemu sve snažniju ulogu ima menadžment koji svoje interese ostvaruje upravo putem tehničke kontrole i mjerenja efikasnosti. Pritom, istraživači, nastavnici, političari i cjelokupna društvena scena zanemaruje temeljna, ali ključna pitanja znanja, sadržaja znanja, njegove legitimizacije.

„Teorije, politike i prakse obrazovanja nisu pitanja tehničke prirode. To su suštinski etička i politička pitanja koja – kada to jednom prihvatimo – podrazumijevaju i donošenje krajnje osobnih odluka o onome što Marcus Raskin opisuje kao "javno dobro".“ (Apple, 2012:31).

Slijedeći taj savjet, za kritičko istraživanje obrazovanja potrebno je izaći iz okvira tehničkih pitanja efikasnosti i obrazovanje postaviti u odnos s ekonomijom, politikom i kulturom; samo je na taj način moguće otkriti kompleksne veze između znanja, nastave i moći. Pritom, osim ekonomske analize, potrebno je i razmatranje ideoloških i kulturnih orijentacija koje doprinose stvaranju društvene nejednakosti i utječu na oblikovanje svijesti pojedinaca. Osim ekonomskih, materijalnih aspekata, Apple (2012) ističe značaj kulturnog kapitala koji se u školama prenosi i nastoji očuvati, a kojim se istovremeno ostvaruje društvena kontrola.

Odnos između ideologije i obrazovanja oslikava se kroz dva složena pitanja. Geoff Whitty ispituje ideju „društvene konstrukcije stvarnosti“ - načina i razloga zašto je stvarnost u društvenim institucijama, osobito školama, konstruirana na taj način te iz kojih razloga upravo tako koncipirana stvarnost ima moć i prevlast nad ostalim, potencijalnim konstrukcijama stvarnosti. Drugo važno pitanje za odnos ideologije i školskog znanja, a koje se nadovezuje na društvenu konstrukciju stvarnosti jest pitanje „društvene distribucije kulture“ Raymonda Williamsa. Određenje odgoja i obrazovanja kao autonomnog sustava koje će iznjedrili promjene uvelike je ograničeno i zanemaruje činjenicu kako je taj isti sustav determiniran postojećom ekonomskom i političkom situacijom. Kako bi se izbjegla ta ograničena viđenja obrazovne situacije, potrebno je razmotriti dinamični odnos kulturne kontrole i distribucije te ekonomske i političke

stratifikacije (Apple, 2012). Umjesto dominacije tehnološke perspektive usmjerene na pronalaženje najboljih sredstava za ostvarivanje obrazovnih ciljeva, kritičko razmatranje obrazovanja, iz pedagoške, ali i sociološke perspektive, zahtjeva razmatranje odnosa između školskog znanja i izvanškolskih fenomena. U takvom kritičkom propitivanju škole kao mehanizma kulturne distribucije potrebno je istražiti odnos između kurikulumu, službenog znanja koje u društvu ima najviši status i utjecaja koje to znanje ima na kulturnu i ekonomsku reprodukciju.

„Istraživanje veze između ideologije i kurikulumu i između ideologije i argumentacije u obrazovanju ima važne implikacije za kurikulum i teoriju i politiku obrazovanja uopće...kritički treba ispitati ne samo „kako učenik stječe više znanje“ (što je dominantno pitanje na našem području istraživanja, uvijek usmjerenom na efikasnost), nego i „zašto i kako se određeni aspekti kolektivne kulture predstavljaju u školama kao objektivno, činjenično znanje.“ (Apple, 2012: 73).

Distribucija školskog znanja, odnosno kulturnog kapitala morala bi se sagledavati u širem kontekstu, poput distribucije ostalih dobara i usluga. Jednako kako i u slučaju ekonomskog kapitala, i kulturni kapital je neravnomjerno raspoređen. S obzirom na to da je samo jedan dio društveno konstruirane stvarnosti odabran kako legitiman oblik znanja koji će se u školama prenositi, potrebno je postaviti pitanje o podrijetlu tog znanja i moći grupe koja ga zastupa i odabire.

Kurikulum ne reprezentira vizije i ne reagira na značenja svih društvenih grupa. Izbor znanja i oblikovanje kurikulumu temelji se na ideološkim i ekonomskim pretpostavkama grupa koje imaju političku moć i kontrolu. Sukladno tome, školski kurikulum predstavlja određena ideološka i kulturna značenja te odgovara na potrebe društvenih grupa od kojih dolazi (Apple, 2013).

Prema tome, škola ima važnu ulogu u prenošenju i očuvanju ideoloških normi, vrijednosti i znanja kojeg promiču dominantne društvene grupe. Prenošnjem određenog „legitimnog znanje“, kroz obrazovni se sustav istovremeno daje kulturni legitimitet znanju tih grupa. Kako bi jedna grupa nametnula svoje znanje i kulturu drugim društvenim grupama, potrebna joj je politička i ekonomska moć. „Moć i kontrola u ekonomiji su vezani za moć i kontrolu u kulturi.“ (Apple, 2012: 163) Opasnost ovakvog djelovanja obrazovnog sustava jest neizbježno stvaranje nekritičke svijesti kod učenika; suprotno poželjnom, takvi principi života primaju se kao prirodna datost.

Prenošenje znanja, odnosno „kulturalna transmisija“ kako je definira Emile Durkheim, osnovna je zadaća škole. U određenju formalnog znanja, odnosno sadržaja kurikuluma koji je nositelj te kulturne transmisije, Young (2008) razlikuje znanje moćnih (*knowledge of the powerful*) i moćno znanje (*powerful knowledge*). Znanje moćnih (*knowledge of the powerful*) predstavlja znanje „visokog-statusa“, odnosi se na znanje onih koji imaju najbolji pristup obrazovnom sustavu i koji mu daju legitimitet. Mnogo važnije je moćno znanje (*powerful knowledge*); ono se odnosi na intelektualnu snagu koju imaju oni koji imaju pristup obrazovanju, znanju kojeg ne mogu steći izvan obrazovnih institucija (Young, 2008).

U raspravama o obrazovanju potrebno je odrediti što je moćno znanje - koje znanje ima važnost, utjecaj, ali i otkriti čije je znanje presudno za uspješnost i kvalitetu. Razmatranje tih fundamentalnih pitanja zahtjeva povijesni pregled političkih rasprava o obrazovanju i konteksta u kojima su se one odvijale. U medijima, nastupima političara, znanstvenika i istraživača obrazovanja dugo je bilo prisutno uvjerenje o „osnovnim znanjima i vještinama“ koja imaju očitu obrazovnu vrijednost, koja predstavljaju temelj kulture, nacionalnog identiteta. Suprotno tom ustaljenom mišljenju, skup školskog znanja zapravo predstavlja specifična znanja koja javno i aktivno promiče određena društvena skupina, radi svojih posebnih interesa (Kelly et al., 2008). Pod krinkom neutralnosti i vrijednosnog konsenzusa, a za očuvanje jedinstva zajednice i kulturne homogenosti, kurikulum je postao otvoreni prostor ostvarenja interesa onih koji posjeduju ekonomsku i političku moć. Proklamirana apolitičnost i ideološka neutralnost školskog znanja sakriva složena čvorišta političke i ekonomske moći koja uvelike utječu na odabir sadržaja učenja i oblikovanje kurikuluma. Istog je mišljenja i McLaren (1989) koji ističe da se kultura škole predstavlja kao „dominantna kultura“ šire zajednice, dok se u stvarnosti radi o „socijalnim praksama i prikazima koji potvrđuju temeljne vrijednosti, interese i brige društvene klase koja ima kontrolu nad materijalnim i simboličkim bogatstvom cjelokupnog društva“ (prema: Longwell-Grice i Letts, 2001: 3)¹. Škole su pritom uključene u reprodukciju i ponavljanje i prenošenje širih društvenih normi, koje se smatraju opće važećim i sveprihvaćenima.

¹ Prevedeno: „...term „dominant culture“ referring "to [those] social practices and representations that affirm the central values, interests, and concerns of the social class in control of the material and symbolic wealth of society" (McLaren 1989:172).

„Obrazovanje je tu i „uzrok“ i „posljedica“. Škola nije pasivno ogledalo već aktivna sila koja između ostalog ima zadatak da osigura legitimitet ekonomskim i društvenim formama i ideologijama koje su s njom tako blisko povezane“ (Apple, 2012: 124).

Obrazovanje i kurikulum vezani su za kulturne politike, jer su upravo politička moć oslikava u odluci o vrijednosti znanja neke društvene grupe, u odnosu na drugo i drugačije znanje „marginaliziranih“ grupa. U tom kontekstu, Raymond Williams (prema: Apple, 2012: 56) govori o procesu selektivne tradicije, gdje se iz širokog dijapazona prošlih i sadašnjih događaja odabiru oni koji će predstavljati društvenu tradiciju, značajnu prošlost. Pri tome, upravo obrazovne institucije predstavljaju posrednike u prenošenju važeće, dominantne kulture. Apple (2012), nadovezujući se na Williamsa, škole određuje kao aktere kulturne i ideološke hegemonije koji svoju ulogu ispunjavaju prilikom prenošenja „legitimnog“ znanja koje je definirano ideološki konsenzualno oblikovanim kurikulumom.

Gramsci (prema: Apple, 2012: 96) školu vidi kao mehanizam kulturne distribucije u društvu. Škole su, kao institucije pod državnom kontrolom, i kao takve, ključan element u osiguravanju ideološke dominacije određenih grupa u društvu. Za takav oblik ideološke hegemonije postoje dva preduvjeta – ekonomski poredak koji određuje svakodnevni život i grupa intelektualaca koja legitimira taj poredak i društvu ga predstavlja kao ideološki neutralni sustav (Gramsci, prema: Apple, 2012: 67). Slično tome, Lamm (1986) ističe kako obrazovanje u suvremenom svijetu funkcionira prema načelima ideološke legitimacije. Pri tome, ideologija predstavlja kognitivni sustav u kojem su definirani temeljni ciljevi obrazovanja i odrednice prema kojem je određeni tip obrazovanja prevladao nad drugim mogućim oblicima obrazovanja. Osim kognitivnog sustava, ideologija predstavlja i mehanizam socijalne kontrole prema kojem je unutar društva postignut dogovor oko oblika obrazovanja kojim će se očuvati društvo. Takav sustav, koji predstavlja „oficijalno“ znanje kao neutralno zapravo depolitizira kulturu koju škole distribuiraju.

Upravo koncept hegemonije, odnosno ideološkog zasićenja Apple smatra najprikladnijim za istraživanje opsega i funkcija ideologija u sferi obrazovanja i suptilnih veza sa širom društvenom, političkom i ekonomskom situacijom, Pritom, u analizi odnosa između ideologija i obrazovanja, odnosno kurikuluma, valja razmotriti tri područja:

1. „osnovne pravilnosti školskog iskustva i skrivena ideološka učenja koja se njime uvode;
2. ideološka opredjeljenja ugrađena u otvoreni kurikulum;
3. ideološko, etičko i evaluacijsko utemeljenje načina na koji obično mislimo, planiramo i vrednujemo takva iskustava.“ (Apple, 2012: 89).

Ipak, valja naglasiti kako u formalnom, otvorenom kurikulumu dominira ideološki konsenzus oko školskog znanja. No, dominacija određenih stavova i vjerovanja, ideološke hegemonije izraženija je u području skrivenog kurikulumu.

3.2 Obrazovne politike i reforme obrazovanja

Istraživanje reformi na području obrazovanja - pokretača, političke i ideološke uvjetovanosti, procesa provođenja, kao i samog ishoda i uspješnosti reforme zahtjeva prethodno definiranje samih „obrazovnih politika i „reformi obrazovanja“.

Pastuović (2012) obrazovne politike određuje kao „niz svrhovitih aktivnosti usmjerenih prema mijenjanju postojećeg obrazovnog sustava, ali se može očitovati i u odsustvu aktivnosti koje bi za poboljšanje sustava bile neophodne“ (Pastuović, 2012: 325). Suvremene obrazovne politike pokreću reforme koje će doprinijeti poboljšanju obrazovnog sustava, njegovoj djelotvornosti i dostupnosti cjelokupno, društvu. S druge strane, susrećemo se i s konzervativnim obrazovnim politikama koje nastoje zadržati postojeću društvenu situaciju, reproduciraju je kroz obrazovni sustav (Pastuović, 2012). S obrazovnim politikama usko su vezane promjene obrazovnog sustava - reforme u području odgoja i obrazovanja predstavljaju provođenje određene obrazovne politike. Najšire i najčešće korišteno određenje pojma „reforma“ uglavnom je i nedovoljno konceptualno određeno - „namjernu promjenu u pozitivnom smislu“ (Pastuović, 1999: 335). Suprotno od takvog jednoznačnog određenja, Pastuović ukazuje na potrebu definiranja „reformi“ kao pozitivnih i negativnih promjena i na razliku između „reformskih promjena“ i „inovacija“.

Inovacije u odgoju/obrazovanju su promjene sastavnice sustava ili određenog kurikulumskog elementa - programa, poučavanja, izobrazbe učitelja, organizacije škole. Takve promjene ne zahtijevaju promjene ostalih sastavnica niti strukture odgojno-obrazovne djelatnosti te uglavnom ovise o unutarnjim ograničenjima i resursima. S druge strane, reforma odgojno-obrazovne djelatnosti predstavlja složeniju i opsežniju promjenu sustava, koju predstavlja pet značajki:

1. strukturna promjena sustava;
2. odražava se na pojedine podsustave okoline odgoja i obrazovanja (gospodarstvo, kulturu, politiku);.
3. zahvaća čitav sustav ili određenu, relativno samostalnu razinu sustava (predškolsko, osnovno, srednje, visoko školstvo), iako se kroz duži period takva promjena odražava i na druge sastavnice sustava;

4. reformska promjena uvijek je rezultat političkog procesa, vodi preraspodjeli društvene moći i resursa;
5. reforma odgojno-obrazovnog sustava mora voditi računa o okolinskim poticajima i ograničenjima (Fägerlind i Saha, prema: Pastuović, 1999).

S obzirom na navedene karakteristike, „reformu odgojno-obrazovnog sustava“ možemo odrediti kao društveno iniciranu strukturnu promjenu čiji je cilj unapređenje obrazovnog sustava te ubrzavanja i povećanja učinkovitosti i djelotvornosti (Pastuović, 1999).

Pastuović (2012) naglašava razliku u obrazovnim politikama zemalja u tranziciji, postkomunističkim zemljama te izdvaja četiri tipa reformi: korektivne, modernizirajuće, strukturne i systemske reforme.

Kolektivne reforme i promjene obrazovnih politika srednje i istočne Europe nakon 1990. godine uglavnom su bile usmjerene na simboličke karakteristike sustava - deideologizacija te istovremena nacionalizacija i povratak vjere u obrazovni sustav. Modernizirajuće reforme odnose se na osuvremenjivanje kurikuluma i udžbenika, osuvremenjivanje u metodama poučavanja i pomagala. Strukturne promjene su one koje mijenjaju organizaciju obrazovnih ciklusa i institucija, dok systemske promjene zahvaćaju cjelokupni sustav - strukturu, financiranje, administraciju, tehnologiju, vrednovanje (Pastuović, 2012).

Obzirom na metodologiju provođenja obrazovnih politika, odnosno uvođenja reformi u obrazovni sustav Pastuović (2012) i Macdonald (2003) navodi dva osnovna modela kurikularnih promjena. Pozadinu primjene modela zapravo predstavljaju različite načine i pokušaje utjecanja dominantnih društvenih grupa na promjene u obrazovnom sustavu i sadržaju.

Model *top-down* (odozgo prema dolje) predstavlja oblik provođenja reformi kurikuluma i stvaranja kurikularnog okvira s minimalnim utjecajem nastavnog osoblja (*teacherproof*) koje je trebalo pružiti potporu kreiranom obrazovnim sadržajima i metodama. Pastuović (2012) dodaje kako je taj model najčešće primjenjivan, zbog brzine i lakoće usklađivanja različitih dijelova sustava, no nedostaje mu podrška obrazovnih djelatnika. Tijekom 70-ih i ranih 80-ih istraživanja kurikuluma, osobito metode *top-down* pokazala su neizbježnost promjena kurikuluma od njegova koncepcije do implementacije u školama - ustanovljeno je kako upravo nastavnici i školsko ozračje bitno utječu na

provedbu kurikularnih ciljeva. Uzevši u obzir socijalne, ekonomske i kulturalne faktore, kreiran je model *bottom-up* koji je nastavnicima, kao stvarnim ekspertima i praktičarima, dao središnju ulogu u kreiranju kurikuluma, s osobitim naglaskom na potrebu razvijanja jedinstvenih, decentraliziranih školskih kurikuluma (Macdonald, 2003). Time su škole dobile svoju autonomiju što je znatno utjecalo na spontanost promjene i izdvajanja škola po kvaliteti radi nejednakog angažmana. Radi nedostatka upravljanja promjenama od strane obrazovne politike na posljétku dolazi do nemogućnosti stvarne strukturne promjene (Pastuović, 2012).

Daljnijim istraživanjem i kritičkim razmatranjem ustanovljeno je kako i ovaj model ima svoje manjkavosti s obzirom da u ovom slučaju dolazi do odmicanja od temeljne koncepcije kurikularnih promjena. Tako je 80-ih i 90-ih godina koncipiran i treći model koji zagovara partnerstvo i suradnju administracije, stručnjaka za razvoj kurikuluma, istraživača, nastavnika i roditelja (Macdonald, 2003).

Za razliku od tranzicijskih zemalja, zemlje u razvoju već su prevladale strukturne promjene te samo nastavljaju s poboljšanjem obrazovnih ishoda.

Globalna konkurentnost usmjerila je obrazovne politike prema podizanju kvalitete obrazovanja, poboljšanju obrazovne djelatnosti i osiguravanju jednakog pristupa svim razinama i vrstama obrazovanja.

Obrazovne reforme, unatoč autonomiji i samostalnosti obrazovnog sustava, nisu zatvoreni i izolirani procesi, neovisni o političkim i gospodarskim ideologijama. Za provođenje takvih promjena, njihovu uspješnost i učinkovitost presudan je društveni kontekst te politički i ekonomski činitelji. No, taj proces nije jednosmjerni; (ne)reformirani sustav obrazovanja važan je čimbenik kvalitete promjena u drugim sferama društva. Objašnjenje načina i oblika međuovisnosti društvenih podsustava nalazimo u makroteorijama koje objašnjavaju društveni poredak, velike sustave, odnosno podsustave u međuzavisnosti. Glavne sociološke makroteorije su: funkcionalistička, konfliktna i utilitarna teorija.

Funkcionalistička teorija, odnosno njezini utemeljitelji Emile Durkheim i Talcott Parsons, društvo vide kao veliki broj međupovezanih dijelova čija je usklađenost presudna za funkcioniranje društva u cjelini. Za usklađeno djelovanje podsustava i institucija od presudne su važnosti zajedničke društvene norme i vrijednosti. Društvene nejednakosti percipiraju se kao neizbježne, poticajne i stimulativne - različiti poslovi,

odgovornost i zahtjevnost koja proizlazi iz njih opravdava nejednaku raspodjelu resursa, što potiče natjecanje i usavršavanje. Individualno poboljšanje s ciljem poboljšanja kvalitete života vodi boljitku cjelokupnog društva.

Iz funkcionalističke perspektive, važnost odgoja i obrazovanje očituje se u održavanju i prijenosu kulture, otkrivanju i prenošenju novih znanja te strukturalnoj diferencijalizaciji koja je posljedica profesionalizacije i osposobljavanja pojedinca za specifičnu ulogu (Pastuović, 1999).

Za funkcionaliste, obrazovne reforme uvjetovane su promjenom društvenih potreba radi gospodarskih, tehnoloških, kulturalnih i političkih (ideoloških) promjena. Sukladno odnosu međuzavisnosti, obrazovni se sustav programskim, paradigmatiskim i institucionalnim prilagođava novonastaloj situaciji u cjelokupnom sustavu.

Suprotno ovom harmonijskom viđenju društva, konfliktna teorija upućuje na društvene napetosti izazvane suprotstavljenim interesima pojedinca, društvenih slojeva i grupa. Karl Marx društveni konflikt vidi u reprodukciji klasnih odnosa, dok Weber ukazuje na ulogu obrazovanja u formiranju statusnih grupa i njihovo natjecanje. Nadovezujući se na početke konfliktne teorije, Althusser i Gramsci naglašavaju utjecaj ideologije i vrijednosti vladajuće klase koja putem škole djeluju represivno ne bi li tako očuvali svoj društveni status. U novije vrijeme, konfliktne teorije obrazovanja ukazuju na sve veće društvene raslojavanje i nejednakosti koje proizvodi školski sustav. Kad su u pitanju reforme obrazovanja, „prema konfliktnom tumačenju, konkurentski interesi pojedinih društvenih skupina istodobno sprječavaju i potiču promjene u obrazovanju/odgoju i društvu“ (Pastuović, 1999: 338). Ovako prikazane, reforme obrazovanja predstavljaju proces nadmetanja dominantnih i oporbenih grupa koje nastoje djelovati na obrazovanje u skladu sa svojim interesima, a čija uspješnost uvelike ovisi o društvenoj moći koju pojedina grupa posjeduje.

Treće makrosociološko objašnjenje primarno je usmjereno na ekonomske karakteristike rasta, ulaganja i efikasnosti u svim sferama društva pa tako i u obrazovanju. Utilitarna teorija primjenjiva je na tri razine analize - na razini cjelokupnog društva, organizacijskoj razini i na razini pojedinca. Od Adama Smitha, preko suvremenijih „teorija razmjene“ i „teorije racionalnog izbora“, utilitarističke *cost - benefit* analize ne nude integrativno objašnjenje odnosa, procesa i pojava.

U objašnjavanju reformi obrazovnih sustava, utilitarna teorija predstavlja varijaciju funkcionalističke teorije, samo isključivo usmjerena na ekonomiju. Obrazovanje je

stavljeno u funkciju gospodarskog rasta i razvoja, povećanje međunarodne konkurentnosti.

U istraživanju obrazovnog sustava značajan doprinos ostvaruje se i kroz mikrosociološki pristup, osobito zato što su makro i mikro socijalna razina povezane. Mikrosocijalni pristupa obrazovanju odnosi se na istraživanje pojedinačnih sastavnica kurikuluskog sustava - ciljeva učenja, sadržaja (programa) odgoja i obrazovanja, uvjeta učenja (uključuje poučavanje) te vrednovanja rezultata učenja. Osim samog programa, za kurikulum su važne metode poučavanja, kao i organizacija obrazovnog sustava. Mikrosocijalni pristup podrazumijeva razmatranje koncepta kurikuluma na njegovoj užoj i široj razini. Uži sadržajni koncept kurikuluma odnosi se na nastavni plan i program školskih predmeta kojim odražava potrebe i interese različitih društvenih grupa. Također, važno je napomenuti da se primjena kurikularnog sadržaja različito očituje na različitim razinama. Na društvenoj razini radi se o „nacionalnom kurikulumu“, zajedničkom sadržaju koji djeluje na ustroj odgojno-obrazovnih institucija na razini države. Na institucijskoj razini, formiraju se školski kurikulumi, nastavni plan i program kojim se nastoje ispuniti odgojno-obrazovni ciljevi. Na razini nastavnika, sadržaj kurikuluma predstavlja planiranje poučavanja usmjerenog na ispunjenje specifičnih ciljeva, dok na razini učenika kurikulum predstavlja intencionalno učenje. S druge strane, širi sadržajni koncept kurikuluma usmjeren je na iskustvo odnosa među sudionicima odgojno-obrazovnog procesa - školsku socijalizaciju, utjecaj skrivenog kurikuluma, školske klime (Pastuović, 1999).

Neovisno o razini, mikrosocijalno istraživanje odgoja i obrazovanja temelje se na dvije osnovne teorije - funkcionalističkoj i konfliktnoj. Osobito važna su takva istraživanja području sociologije školskog znanja, koja utvrđuju društvenu uvjetovanost izbora sadržaja znanja (Pastuović, 1999).

Primjer teorija proizašlih iz takvog izučavanja obrazovnog sustava je i teorija konzervativne modernizacije/restauracije - kritički teoriju kurikuluma Michaela Applea koju ćemo u nastavku predstaviti.

3.3 Konzervativna modernizacija

Svoje viđenje utjecaja ideoloških i političkih struja na obrazovni sustav, odabir sadržaja i znanja koji će škole prenositi u obliku teorije konzervativne modernizacije, odnosno konzervativne restauracije iznio je jedan od predstavnika postmoderne teorije obrazovanja, Michael Apple. Fokusirajući se na događanja koja su od ranih 90-ih godina 20. stoljeća mijenjala američki obrazovni sustav, oblikovao je teoriju koju danas koristimo za razmatranje konsenzualnog i zajedničkog djelovanja različitih ideologija na polju obrazovanja. U nastavku iznosimo temeljene odrednice teorije, odnosno procesa konzervativne modernizacije, kao i karakteristike aktera koji unutar nje djeluju.

Konzervativna modernizacija predstavlja desno usmjerenu koaliciju koja je uspjela pomiriti kontradiktornosti neoliberalizma i neokonzervativizma. Savez predstavlja spoj tradicionalnog znanja i vrijednosti, standarda i nacionalnog identiteta, što predstavlja neokonzervativne ideje i tržišno usmjerenih ideala neoliberalizma. Takva se politika očituje u ekonomskom oslobađanju pojedinca, čime se povećavaju nejednakosti, i istovremenoj socijalnoj kontroli, koja bi te nejednakosti trebala smirivati.

Novu alijansu, pokret konzervativne modernizacije čine četiri velike skupine: neoliberali, neokonzervativci, autoritarni religijski populist i nova srednja klasa stručnjaka i menadžera. Svaka od navedenih grupa ima svoju povijest i dinamiku, ali su istovremeno uključene u jedan širi konzervativni pokret.

Neoliberali predstavljaju dominantnu političku i ekonomsku elitu, oni su nositelji ovog hegemonijskog bloka. U ispunjavanju svog osnovnog cilja modernizacije ekonomije, ali i ostalih institucija, dominantno su usmjereni na tržište i privatizaciju kao najbolje načine ostvarenja boljitka i prosperiteta. Kako bi riješili probleme obrazovanja, inzistiraju na neoliberalnoj marketizaciji obrazovnih institucija.

U istom pokretu nalaze se i neokonzervativci sa svojim tradicionalističkim pogledima na ekonomiju i kulturu. Njihov je nostalgичni cilj vratiti se klasičnom, „pravom i točnom“, nekadašnjem te na taj način vratiti „pravo“ znanje, disciplinu i visoke standarde u obrazovanje.

Treću silu konzervativne restauracije predstavljaju autoritarni populistički religijski fundamentalisti usmjereni na pitanja sigurnosti u državi, obitelj, spolna, dobna i rodna pitanja, seksualnost, tradicionalne i fundamentalne religijske vrijednosti i znanja. S obzirom na njihovu značajnu društvenu aktivnost, značajno doprinose ujedinjenim

silama neoliberalna i neokonzervativna, iako iskazuju brigu radi sekularnog humanizma koji ih obespravljuje, a koji je uvelike nošen idejama neoliberalne politike.

Profesionalnu novu srednju klasu predstavljaju menadžeri i tehokrati koji se u osnovi nužno ne slažu s idejama ostalih članova konzervativne alijanse, no svojim učešćem i „mjerenjem“ uspjeha zastupaju profesionalne interese i osiguravaju napredak tehnologiji i menadžment (Apple, 2000).

Savez konzervativne modernizacije povezao je različite društvene tendencije i projekte, i pod vlastitom palicom vođenja, udružio ih u područjima socijalne politike, kulture, ekonomije, a onda i obrazovanja.

Novi hegemonijski blok ne predstavlja nadmoćnu grupu, već savez dominantnijih društvenih grupa koje neprestano postižu dogovore, kompromise. Obrazovna politika, oblik kurikuluma, metode podučavanja, evaluacija predstavljaju kompromis, trenutni dogovor između aktera koji moraju sve sudionike uzeti u obzir, čak i one koji imaju manju društvenu, političku ili ekonomsku moć, kako bi očuvati svoj dominantni položaj (Apple, 2000).

Pojava, pokret konzervativne modernizacije važna je zbog razlike koja se stvara između demokratskih pokušaja poboljšanja ljudskih prava u sferi obrazovne politike i prakse i neoliberalnog naglaska na marketizaciju i privatizaciju. S jedne strane, radi se o pravoj demokratskoj praksi dostupnosti javne rasprave i pregovara, dok se s druge strane nalaze neoliberalne težnje definiranja sadržaja politike koja se sve više reducira na ekonomiju, izbor i potrošnju.

Prema Michaelu W. Appleu (1993), djelovanje saveza vidljivo je u brojnim prijedlozima konzervativne restauracije u sferi obrazovne politike. Tako on, referirajući se na stanje obrazovne politike u Sjedinjenim Američkim Državama i Velikoj Britaniji, navodi:

1. „ programe „izbora“, vaučera i poreznih olakšica kako bi se škole što više približile idealiziranoj ekonomiji slobodnog tržišta;
2. stvaranje standarda na nacionalnoj i državnoj razini kojima bi se propisivale nastavničke i učeničke kompetencije, temeljna kurikularna znanja i ciljevi te kojima bi se poticala implementacija nacionalnih testova;
3. jačanje napada usmjerenih na školski kurikulum, njegovu protu-obiteljsku i anti-poduzetničku klimu, sekularni humanizam, nedostatak patriotizma te navodno zanemarivanje znanja i vrijednosti „zapadne tradicije“ i „pravog znanja“;

4. sve snažniji pritisak za uvođenje potreba poslovanja i industrije među primarne ciljeve škole“² (Apple, 1993: 227).

U nastavku ćemo nešto složenije odrediti zasebna djelovanja četiriju sila konzervativne modernizacije - neoliberalizma, neokonzervativizma, religijskih populista i nove srednje klase menadžera. Takva karakterizacija aktera koristit će nam u empirijskom dijelu rada, u rasvjetljavanju djelovanje konzervativne restauracije u hrvatskom obrazovnom sustavu i hrvatskoj obrazovnoj politici.

²Prevedeno: (1) programs for “choice,” such as voucher plans and tax credits to make schools like the thoroughly idealized free-market economy; (2) the movement at national and state levels throughout the country to “raise standards” and mandate both teacher and student “competencies” and basic curricular goals and knowledge, increasingly now through the implementation of statewide and national testing; (3) the increasingly effective attacks on the school curriculum for its anti-family and anti-free enterprise “bias,” its secular humanism, its lack of patriotism, and its supposed neglect of the knowledge and values of the “Western tradition” and of “real knowledge”; and (4) the growing pressure to make the perceived needs of business and industry into the primary goals of the school (Apple, 1993: 227).

3.3.1 Neoliberalizam

Prije nego što odredimo ideologiju neoliberalizma prema načelima teorije konzervativne restauracije Michaela Applea, ukratko ćemo opisati opća načela liberalizma, osobito neoliberalizma.

Brojni tipovi liberalizma otežavaju njegovo konkretno definiranje kao ideologije, stoga ga brojni autori (Bealey, Chapman, Sheehen) određuju kao „obitelj pojmova“. Povijesno gledano, ideologija liberalizma započela je svoj razvoj u 19. stoljeću, pod vodstvom španjolske političke skupine Liberales u borbi protiv apsolutizma, a njezin temelj predstavlja pojam *sloboda*. Prema Ravliću (2003), liberalizam je politička ideologija u kojoj sloboda predstavlja osnovni kriterij vrednovanja djelovanja ljudi i društvenih ustanova, a razlike između različitih tipova liberalizma proizlaze iz raznolikih poimanja odnosa između slobode i drugih elemenata, odnosno vrijednosti liberalizma - tolerancija, jednakost, vlasništvo, individualizam, konstitucionalizam, demokracija. Sukladno tome, Ravlić (2003) razlikuje klasični liberalizam, demokratski liberalizam, socijalni liberalizam te, za ovaj rad osobito važan, konzervativni liberalizam - neoliberalizam.

Neoliberalizam predstavlja vraćanje klasičnom liberalizmu - vladavini zakona, slobodom tržištu i ograničenoj vlasti. Iako su već nakon Drugog svjetskog rata postojale težnje za uspostavom konzervativnog liberalizma, tek sredinom 80-ih godina 20. stoljeća on postaje vodeća struja, opozicija komunizmu. Suprotno socijalnoj državi, pretjeranoj birokratizaciji i intervencionizmu, ponovno se javlja ideja individualizma, kao i tržišno povezanih pojedinaca koji slijedeći svoje ciljeve ujedno stvaraju opću harmoniju samoregulirajućeg društva. Pritom, uloga države veže se samo uz pružanje zaštite i sigurnosti građanima koji žive na njezinom teritoriju. *Laissez-faire*, ideja slobodnog tržišta i minimalne države postala je vodeća nakon sloma komunizma i postala temelj državne i društvene tranzicije. No, već sredinom 90-ih godina za neoliberalizam su se počele vezati negativne konotacije koje su proizlazile iz prenaplašene ekonomske domene, koja je poticala stvaranje divljeg, antisocijalnog kapitalizma i sociopatogenih pojava poput kriminala i korupcije (Ravlić, 2003).

Za Applea i njegovu teoriju konzervativne restauracije, neoliberali predstavljaju najmoćniju grupu saveza konzervativne modernizacije. Vođeni idejom malog državnog aparata i ekonomske racionalnosti, i područje obrazovanja gledaju kroz prizmu osobne

dobiti i ljudskog kapitala. Obrazovanje se sagledava s ekonomskog aspekta – ono je proizvod, a učenik je kupac s demokratskim pravom, odnosno mogućnošću potrošačkog izbora. Učenici, buduća radna snaga, kroz obrazovanje stječu vještine i sposobnosti kako bi mogli konkurirati na tržištu rada. Svi državni izdatci za obrazovanje, koji nisu usmjereni na taj krajnji, ekonomski povoljan ishod obrazovanja smatraju se bespotrebnima. U osnovi neoliberalizma, a onda i u obrazovnoj politici kakvu ta struja zagovara, nalazi se ideja ispravnosti i pravednosti tržišta koje će iz obrazovnog sustava izbaciti politiku i iracionalnost te donositi odluke putem analize efikasnosti, troškova i dobiti (Apple, 2014).

Pri razmatranju neoliberalnog utjecaja na konzervativnu modernizaciju obrazovanja, prethodno je potrebno utvrditi razlike između klasičnog liberalizma i suvremenog neoliberalizma. Klasični se liberalizam temelji na negativnom konceptu države čiji je utjecaj ograničen, pojedinac je oslobođen njezina utjecaja; *laissez - faire* i autonomna ljudska priroda daju slobodu individui da djeluje prema vlastitom interesu, što ujedno predstavlja i najbolji interes za cjelokupno društvu. S druge strane, neoliberalizam uvodi pozitivan koncept države čija je zadaća da osigura tržište te institucije, uvjete i zakonitosti funkcioniranja tog tržišta. Pojedinac više nije *homo economicus*, već je zadatak države da proizvede i oblikuje poduzetnog, konkurentnog i kooperativnog pojedinca, poduzetnika. Unatoč očuvanju ideje samointeresa pojedinca, neoliberalna država, radi očuvanja sigurnost i socijalne zaštite, kontrolira i vrednuje učinak (Olssen, prema: Apple, 2014).

U području obrazovanja ovaj spoj intenzivne marketizacije i kontrole države očituje se u vrednovanju škola čiji je rezultat postignut na standardiziranim nacionalnim testovima znanja uvjet za njezino financiranje. Osim toga, uloga ravnatelja škola i administrativnog osoblja svedena je na stvaranje dobre slike škole u javnosti, kako bi se zadržala, ali i dodatno privukla ulaganja. Pedagoški i obrazovni aspekti sve se više zanemaruju, a unatoč proklamiranoj autonomnosti i slobodi pojedinca, nastavnici su prisiljeni pridržavati se standarda o sadržaju i metodama rada propisanih kurikulumom. Isticanjem prednosti privatnog vlasništva, neoliberali napadaju državne službenike, a u sektoru obrazovanja ti su napadi usmjereni na nastavničke sindikate koji, prema neoliberalima, imaju previše moći i previše koštaju.

Apple naglašava kako neoliberali u SAD-u povezuju privredu i obrazovanje putem brojnih inicijativa - u škole se uvode programi poput „školovanja za rad“ i „obrazovanje

za zapošljavanje“. Neoliberalni prijedlozi uvođenja vaučera za financiranje privatnih i vjerskih škola iz državnog budžeta izazivaju još žestoke rasprave – dok zastupnici „kvazi-tržišnog“ obrazovnog rješenja u tome vide mogućnost izbora i za najsiromašnije, Apple ovakva rješenja smatra pogubnijima za niže društvene slojeve. „Atomizirano odlučivanje u visoko stratificiranom društvu može proizvesti privid da se svima pružaju jednake šanse, ali prebacivanje odgovornosti za donošenje odluka iz javne u privatnu sferu zapravo sužava mogućnosti kolektivnog djelovanja u cilju poboljšanja obrazovanja za sve.“ (Whitty, prema: Apple, 2014: 59).

Nešto drugačiji tip neoliberalne obrazovne politike odnosi se na projekte unapređivanja konkurentnosti državne privrede, pri čemu se obrazovnim institucijama nalaže uspostavljanje čvrsti veza između obrazovanja i poslovnih zajednica.

Neoliberalizam je vođen idejom nevidljive ruke tržišta koja će poboljšati stanje u školama i u obrazovanju općenito. Temelj toga je tvrdnja o neutralnosti i prirodosti samog tržišta, koje je manje izloženo utjecaju politike i birokracije; sve je u rukama pojedinca vođenog racionalnim izborom. Ipak, takva se retorika u praksi nije pokazala tako efikasnom.

Slično Appleu, brojni autori kritički pristupaju utjecaju neoliberalizma na obrazovni sustav. Tako Dave Hill (2003) govori o deformaciji obrazovanja - ciljeva, metoda, motivacije u obrazovanju, standarda uspješnosti i standarda slobode u obrazovanju, a čiji izvor nalazi u marketizaciji i privatizaciji obrazovanja. Govoreći o obrazovnim sustavima Velike Britanije i Sjedinjenih Američkih Država, autor ukazuje na značajan utjecaj velikih svjetskih organizacija na oblikovanje nacionalnih obrazovnih politika. S naglaskom na djelovanje kapitalizma i neoliberalizma, Hill ističe tri elementa ključna za razvoj strategije obrazovanja: poslovni plan *za* obrazovanje (*a business plan for education*), poslovni plan *u* obrazovanju (*a business plan in education*) i poslovni plan *za* poslove u obrazovanju (*a business plan for educational bussineses*).

Poslovni plan *za* obrazovanje (*a business plan for education*) odnosi se na oblikovanje obrazovanja u skladu sa željenom ideološkom i ekonomskom reprodukcijom, kako bi škole proizvodile kompatibilne, ideološki indoktrinirane, pro-kapitalistički orijentirane, efikasne radnike. Ova strategija za razvoj obrazovanja počiva na transnacionalnom konsenzusu kojeg uvelike generiraju ključne internacionalne ekonomske i političke

organizacije poput OECD-a (Organizacije za ekonomsku suradnju i razvoj/*Organisation for Economic Cooperation and Development*).

Poslovni plan u obrazovanju (*a business plan in education*) predstavlja još jedno viđene korisnosti i efikasnosti obrazovanog sustava definiranog prema načelima neoliberalizma; privatizacija javnih servisa, u ovom slučaju - škola, kontrola istih i stvaranje profita. Temelji za privatizaciju obrazovanja, kao i drugih javnih servisa poput zdravstva, energetike, dolaze od strane Svjetske trgovinske organizacije (WTO - *World Trade Organisation*) i njezina plana za trgovinu uslugama (GATS - *General Agreement on Trade in Services*).

Tome se može dodati poslovni plan za poslove u obrazovanju (*a business plan for educational businesses*) koje Hill (2003) predstavlja kao djelovanje s ciljem internacionalne privatizacije u sferi obrazovanja.

3.3.2 Neokonzervativizam

Jednako kao i liberalizam, konzervativizam kao ideologija oblikuje se u 19. stoljeću, ali kao opozicija revolucionarnim idejama i promjenama postojećeg stanja. „Konzervativizam je određeno stanje duha, način mišljenja o čovjeku i društvu koji je usredotočen na čuvanje postojećeg političkog, socijalnog i ekonomskog poretka.“ (Ravlić, 2003: 96). Također, konzervativizam predstavlja i posebnu političku taktiku usmjerenu na očuvanje *statusa quo*, pomirljivost i kompromis, sve s ciljem izbjegavanja naglih promjena. Konzervativizam dobiva na važnosti prilikom društvenih kriza i političkih previranja, kada očuvanje poretka, autoriteta, tradicije i postojećih institucija postaje imperativ za opstanak društva. Također, valja naglasiti kako se konzervativizam prvenstveno pojavljuje kao otpor modernizaciji, kako bi se zaštitile temeljne društvene vrijednosti koje uništava moderno građansko, industrijsko društvo pod utjecajem tehnološkog razvoja i dominirajućeg tržišnog upravljanje. Sukladno tome, konzervativizam predstavlja opreku liberalizmu kao ideologiji napretka (Ravlić, 2003). Za oblikovanje teorijskog okvira ovog rada, važna su nam dva oblika konzervativizma: liberalni konzervativizam ili neokonzervativizam te autoritarni konzervativizam o kojem će nešto kasnije biti riječ.

Prema Appleu (2014), druga sila u savezu konzervativne restauracije vođena je ideologijom neokonzervativizma. Ona predstavlja spoj konzervativnih vrijednosti s liberalnim vrijednostima slobodnog tržišta.

Zadržavši ideju o nesavršenoj ljudskoj prirodi i potrebi snažne države koja će održavati poredak i poštovanje autoriteta, liberalni konzervativci otvaraju prostor individualnoj slobodi u sferi ekonomije i poduzetništva. Za neokonzervativce, tržište mora biti slobodno, ono je nužno i prirodno, a ujedno predstavlja i mehanizam za održavanje socijalne stabilnosti.

Prema Peteru Steinfeldsu (prema: Ravlić, 2003: 104), za konzervativce trenutna kriza Zapada ponajprije je posljedica slabljenja kulture, vrijednosti, morala, a ne toliko ekonomskih promjena i previranja. Također, slabljenje autoriteta i legitimiteta vlasti posljedice ja njene preopterećenosti koja pak izvire iz demokracije i prevelikih zahtjeva za participacijom koje ona stavlja pred državu. Kako bi se taj „kaos“ riješio, neokonzervativci predlažu dva rješenja; jedno je rješenje tehnokratsko - prepuštanje

donošenje odluka stručnjacima, a drugo rješenje se odnosi na jedno tržište - odustajanje od distributivne pravednosti, prepuštanje nužnosti i prirodi samog tržišta (Ravlić, 2003). U svom rezidualnom, romantičarskom viđenju prošlosti, prizivaju povratak tradicionalnim vrijednostima i „moralu“ te jakoj državi.

Za neokonzervativce, učenje i dalje predstavlja kontemplativni proces u kojem se, putem kurikuluma i ispitivanja, treba očuvati i prenositi kanoničko znanje. Samo na taj način obrazovanje promiče odgovarajući odnos poštovanja prema autoritetu i tradicionalnim vrijednostima (Moore i Young, 2010). U skladu s tim, svoju obrazovnu politiku grade oko nacionalnih standarda, nacionalnih kurikuluma, nacionalnih i državnih testova, promiču obilježja „zapadne tradicije“ i patriotizma. Apple napominje kako bi se ta tendencija tradiciji mogla objasniti i „strahom od Drugog“, osobito od religijski različitih tradicija, što američka konzervativna struja osobito naglašava nakon nemilih događaja 9. studenog.

Svekolika standardizacija u sferi obrazovanja izraz je straha od multikulturalizma, dvojezičnosti, drugih religijskih tradicija (Apple, 2014).

Neokonzervativizam karakterizira „snažan osjećaj gubitka - gubitak vjere, zamišljenih zajednica, jedne gotovo pastoralne vizije u kojoj ljudi dijele istovjetne norme i vrijednosti, gdje „zapadna tradicija“ predstavlja vrhovni autoritet“ (Apple, 2014: 65).

Lawrence Levine ističe da se radi o selektivnom i netočnom predstavljanju povijesti kojim se neokonzervativci koriste kako bi sačuvali ideološki i kulturni primat u reformama obrazovanja. Za Levina, neokonzervativni zahtjevi za povratak tradicionalnim vrijednostima i zajedničkoj kulturi temelje se na pojednostavljivanju povijesti do neprepoznatljivosti (u: Apple, 2014). Osim želje za snažnom kontrolom legitimnog, „pravog“ znanja, nekonzervativna struja svoju ideju snažne države manifestira i putem regulatorne kontrole nastavnika (Apple, 2014). Reguliranjem nastavnih sadržaja, ali i metoda, iskazuje se duboka sumnja u nastavničke motive i kompetencije te potreba kontroliranja putem nacionalnih standarda i testova. Takva politika vodi deprofesionalizaciji nastavničkog kadra, razvoju nepovjerenju i nepoštovanju te gubitku autonomije u nastavničkom radu.

S druge strane, proces razvijanja jedinstvenog nacionalnog kurikulumu otvara prostor brojnim nesuglasticama i sukobima, a sa sobom nosi promjene u izboru, organizaciji i vrednovanju obrazovanja. (Apple, 2014).

3.3.3 Autoritarni populizam - religijski konzervativci

Značajna pomoć savezu konzervativne restauracije dolazi do strane autoritarnih populističkih religijskih fundamentalista i konzervativnih evangelista (Apple, 2014). Autor ih još naziva aritmetičkim partikularistima, jer svoje interese ostvaruju putem prisvajanja simpatija ljudi na temelju određene specifičnosti - pitanja rase, afirmativne akcije, vrijednosti, standarda, autoriteta, svetog znanja, religijskih principa, vrijednosti obitelji. Njihov cilj nije mobiliziranje članstva oko jedinstvenog programa, već podjela ljudi na osnovi njihova opredjeljenja prema određenoj specifičnosti, da bi potom bili vođeni i usmjeravani desničarskim silama (Apple, 2000). S obzirom na navedene osnovne karakteristike, ova grupacija bliska je po ideološkom opredjeljenju pravcu koje Ravlić (2003) naziva autoritarnim konzervativizmom.

Iako religijski konzervativci nisu skloni politici, već više naglašavaju važnost individualnog spasenja, suvremeni religijski pokreti ulaze u političku arenu kako bi, na taj način, poboljšali stanje i vratili svijet Bogu. Na istom tragu, religija prestaje biti privatna stvar. Zagovara se proširenje religije na područje politike, ekonomije, kulture, cjelokupnog društva.

Temeljna okosnica religijskih konzervativaca jest kreacionističko učenje, suprotno evolucionizmu Charlesa Darwina. Prema njima, evolucionističko učenje ugrožava kršćanski moral, njihova tradicija i shvaćanje svijeta se ne poštuje. Za autoritarne populistu, znanje koje se prenosi u školama suprotstavlja se kršćanskom učenju, zakonima autoriteta, obitelji, vojske, slobodnog tržišta, dok se, s druge strane, proklamira feminizam, evolucija i sekularni humanizam. Religijski konzervativizam osporava mogućnost vrijednosne neutralnosti sekularnog humanizma. Za njih navedeno predstavlja samo birokratski alat države za ušutkavanje kršćanske riječi, čime su ugrožavaju njihova prava i slobode.

Jedan od „krivaca“ za uvođenje sekularnosti u državne škole, prema religijskim populistima, bio je John Dewey i njegov progresivni pokret, učenje o individualnom iskustvu i važnosti eksperimentiranja koje je započelo s proklamiranjem demokracije i mogućnošću određivanja individualnih moralnih standarda. Kako bi poboljšali stanja u školama i vratili obrazovanje na put „pravog“ znanja, konzervativni religijski pokreti zagovaraju povratak čitanju Biblije koja vodi moralno ispravnom društvu.

Snaga religijskih konzervativaca i populista proizlazi iz izrazite posvećenosti njihovih aktivista, financijske moći, populističko-retoričkih, ali i agresivnih nastupa za proklamirane ciljeve. Dominantno usmjereni na biblijske autoritete, rodne uloge, obitelj i kršćanski moral, autoritarni populisti strahuju od današnjih državnih škola. Za njih, one su izgubile tradicionalnu ulogu produžetka obiteljskog odgoja i usađivanja tradicionalnog morala, a jedini izlaz iz tog nepoželjnog stanja vide u borbama za kurikulum i udžbenike.

Za Applea (2014), uspjeh religijskih konzervativaca proizlazi iz retorike hegemonijskog liberalizma, jezika jednakosti, prava, mogućnosti pristupa i diskriminacije.

Snaga autoritarnih religijskih populista proizlazi iz njihove usmjerenosti na osjećaje i identitet naroda, a što se nastoji očuvati kroz vjeru i Crkvu. U vrijeme ekonomske krize, društvenih nejednakosti, propadanja zajednica, crkva i dalje čuva svoju povijesnu ulogu mjesta ponovne izgradnje zajednice i jedinstva. U tom smislu Anderson govori o „konzervativnoj viziji homogenosti pod božanskim zakonima i vodstvom“ koja usmjerava izgradnju pravih socijalnih zajednica unutar crkve, ali pomaže i u stvaranju imaginarnih zajednica, struktura osjećaja koje povezuju ljude (Anderson, prema: Apple, 2001: 162)³. Osim kroz strukture osjećaja, uspjeh autoritarnih populista proizlazi iz zagovaranja nacionalnog identiteta, usko povezanog s religijom. Sintagma „Amerika kao kršćanska nacija“, jednako kao i „Bog i Hrvati“ ukazuje na nacionalno iskustvo i nasljeđe koje konzervativna struja smatra važnim za opstanak nacije. Suprotno tome, udaljavanje od tih vrijednosti, prihvatanje raznolikih etika i pojedinačnih moralnih standarda vodi, ne samo moralnoj krizi, već predstavlja i svojevrsnu prijetnju slobodi i prosperitetu naroda (Apple, 2001).

³Prevedeno: „Conservative visions of homogeneity under God’s laws and guidance not only assist in the construction of real social communities through the church, but they help create imagined communities, structures of feeling that connect you with unseen people throughout the nation who are ‘just like me’.“ (Anderson, 1983).

3.3.4 Nova srednja klasa stručnjaka i menadžera

Četvrta i posljednja sila saveza konzervativne restauracije specifična je po neujednačenom ideološkom opredjeljenju. Za razliku od triju prethodno navedenih grupacija, nova srednja klasa menadžera i stručnjaka usmjerena je isključivo na osiguravanje specifičnih tehničkih znanja, koja su potrebna za uspješnu realizaciju politike konzervativne modernizacije. „To su ljudi koji vladaju menadžerskim tehnikama unapređivanja efikasnosti i osiguravaju tehničku i profesionalnu podršku za uspostavljanje sistema odgovornosti, vršenja mjerenja i „kontrolu kvalitete“ (Apple, 2014: 74). Svoju aktivnost ocjenjuju ideološki neutralnom, no njihov uspjeh i probitak, kao i napredovanje, direktno zavisi o širenju tih znanja. Umjesto ustaljenih ideoloških pravaca koji su se profilirali na društvenoj sceni još u 19. stoljeću, klasa menadžera u 21. stoljeću usmjerena je na razvoj profesionalnih ideologija upravljanja, efikasnosti i mjerenja.

Moore i Young (2010) ističu kako, suprotno od tradicionalnog usmjerenja neokonzervativaca, klasa menadžera potiče ideju tehnološkog instrumentalizma. Iza toga nalazi se uvjerenje da ciljevi obrazovanja koji se očituju u kurikulumu ne bi trebali voditi očuvanju tradicije, već slijediti potrebe ekonomskog razvoja i pripremati učenike za buduću globalnu ekonomiju koja će se temeljiti na znanju. Iz te perspektive, obavezno obrazovanje nije cilj sam po sebi, već predstavlja sredstvo za ostvarenje ciljeva.

Podrška klase menadžera i stručnjaka pokretu konzervativne modernizacije očituje se u konstantnoj reviziji, stvaranju dokaza koji bi racionalizirali politiku, čime se formiraju standardi rada i znanja. Apple ističe kako inzistiranje na kontroli i odgovornosti radi povećanja konkurentnosti i efikasnosti nije samo težnja neoliberala i neokonzervativaca, već da dio tog pritiska vrši upravo nova klasa menadžera i tehnokrata koja putem testova i standarda osigurava vlastitu ulogu i važnost svojoj članovima (Apple, 2005). Iza uvjerenja o profesionalnosti i tehničkim vještima menadžerske klase koja rješava velike državne probleme, pritom stvarajući nove, efikasnije instrumente za unaprjeđenje kvalitete obrazovanja, zapravo se nalazi želja za očuvanjem statusa znanja i pozicije klasi menadžera.

Stvorena revizijska kultura ne dovodi do decentralizacije, koja predstavlja važnu dimenziju u neoliberalnom konceptu, već do recentralizacije – ponovnog širenja nadležnosti centralnih vlasti. Neprestano mjerenja i dokazivanje „ispravnog“ i

„efikasnog“ te pritisak koji se njima nameće postao je sastavan dio svih područja života, prikazan kao dio zdravorazumskog djelovanja (Apple, 2014). Također, Apple (2005) govori i o procesu de-demokratizacije koji se očituje u razmatranje svih državnih i društvenih sfera kroz tržišnu prizmu i ekonomsku logiku – privatizaciju, marketizacija i racionalizaciju.

4. Istraživačka pitanja

Metodologija studije slučaja temelji na analizi samih slučajeva, njihovoj deskripciji i interpretaciji unutar društvenog konteksta i kroz povijesnu perspektivu. Uz to, strategija studije slučaja temelji se na prethodno definiranom teorijskom okviru.

U ovom radu provode se tri studije slučaja; analiziraju se obrazovne promjene i reforme koje su se od 1990. odvijale u području vjeronauka, nastave i udžbenika povijesti te zdravstvenog odgoja, a koje su bile generirane od strane politički i ideoloških grupacija s ciljem utjecanja na te promjene u skladu s određenim interesima. Teorijsko polazište ovog rada predstavlja teorija konzervativne modernizacije/restauracije, a studije slučaja izvode se s ciljem njezina testiranja, odnosno pronalaženja njezinih značajki u hrvatskom obrazovnom sustavu i obrazovnoj politici.

Iz navedenog je razvidno kako same studije slučaja služe dokazivanju odnosno opovrgavanju teorijske osnove ovog rada – Appleove teorije konzervativne modernizacije. Također, obzirom na povijesnu perspektivu i kontekstualnost, smatramo da formiranje zasebnih hipoteza ili istraživačkih pitanja za svaki pojedini slučaj - vjeronauk, nastava i udžbenici povijesti te zdravstveni odgoj nije potrebno.

Radi specifičnosti metodologije studije slučaja, s osobitim naglaskom na kvalitativni pristup, umjesto definiranja hipoteza kao polazište za empirijski dio rada navest ćemo temeljna istraživačka pitanja. Kroz studije slučaja nastojat ćemo odgovoriti na istraživačka pitanja koja bi na posljétku trebala odrediti pojavu konzervativne restauracije u hrvatskom obrazovnom sustavu, kao i u obrazovnoj politici.

Kronološkim praćenjem promjena u tri studije slučaja odgovorit ćemo na osnovna istraživačka pitanja - tko su akteri sukoba oko vjeronauka, povijesti i zdravstvenog odgoja; koju ideološku poziciju zastupaju te kojim argumentima se služe prilikom proklamiranja svojih interesa. Također, analiza studija ukazat će na specifičnosti svakog pojedinog slučaja i time dodatno ukazati na važnost vremenskog i prostornog konteksta.

Također, u raspravi ćemo, povezujući teorijske postavke rada i empirijske spoznaje, odgovoriti na istraživačka pitanja koja smo postavili na samom početku ovog rada -

obilježava li pokret konzervativne modernizacije promjene u hrvatskom odgojno-obrazovnom sustavu? Mogu li se u Hrvatskoj od 1990. godine do danas prepoznati ideološki sukobi oko predmeta vjeronauka, nastave i udžbenika povijesti te kurikulumu zdravstvenog odgoja?

Na posljetku, potrebno je ispitati i reprezentativnost odabranih slučajeva za ispitivanje teorije konzervativne modernizacije u Hrvatskoj, odnosno da li se konzervativna modernizacija očituje u polemikama oko nastave vjeronauka, nastave i udžbenika povijesti te uvođenja zdravstvenog odgoja?

5. Metodologija

Kako bismo razmotrili promjene koje su zadesile hrvatski obrazovni sustav pod političko-ideološkim djelovanjem i ispitali razmjere konzervativne modernizacije koristit ćemo se kvalitativnom metodologijom. Ideja istraživanja društvenih pojava, pojedinih događaja, aktera koji su u njima sudjelovali ili na njih utjecali te konačno, pronalaženje smisla i značenja takvih procesa pomoću postojećih teorijskih okvira dovela nas je do metodologije kvalitativne metode studije slučaja.

Thomas je odredio studiju slučaja kao: “analizu osoba, događaja, odluka, razdoblja, projekata, politika, institucija ili drugih sustava koji su proučavani holistički upotrebom jedne ili više metoda. Slučaj koji je subjekt proučavanja je instanca klase fenomena koji omogućuju analitički okvir – objekt – unutar kojeg se studija provodi i koji slučaj rasvjetljuje i objašnjava.” (Thomas, 2011: 23).⁴ Kao oblik empirijskog istraživanja, studija slučaja bavi se proučavanjem suvremenih fenomena, pritom razmatrajući i širi kontekst u kojem se određeni fenomen, tema istraživanja, ne može lako razabrati, izdvojiti iz konteksta u kojem se nalazi (Yin, 2007).

Za nešto konkretnije i opširnije objašnjenje metodologije studija slučaja koja se koristila u ovom radu, prikazat ćemo dizajn - opći pristup studiji slučaja, osnovne točke i polazišta za empirijski dio ovog rada. Dizajn studije slučaja zapravo predstavlja logiku povezivanja podataka koji se prikupljaju s početnim pitanjima, odnosno namjerom same studije, da bi se na posljepku formirao zaključak (Yin, 2007).

Osnovne komponente studije slučaja su: „namjera; koncept (ili pitanje); pregled istraživanja i literature; odabir pristupa; okvir istraživanja, odabir metoda i analize; proces provođenja studije slučaja - modus operandi“ (Thomas, 2011: 26).⁵

1. Namjera provođenja studije slučaja

⁴Prevedeno: „Case studies are analyses of persons, events, decisions, periods, projects, policies, institutions or other systems which are studied holistically by one or more methods. The case that is the subject of the inquiry will be an instance of a class of phenomena that provides an analytical frame - an object - within which the study is conducted and which the case illuminates and explicates.“ (Thomas, 2011: 23).

⁵Prevedeno: „Purpose; conception (or question); your desk research or literature review; the approach you decided to take; the design frame, methods and analysis you decided to use; the process you will use in the case study, your modus operandi.“ (Thomas, 2011: 26).

Prva i najvažnija komponenta studije slučaja, odnosno daljnje određenje njezina dizajna jest definiranje namjere, odnosno samog pitanja na kojeg želimo dati ili dobiti odgovor nakon provedbe istraživanja.

Kao što je istaknuto već u samom uvodu, namjera ovog rada, a potom i provedbe istraživanja, je ispitati utjecaj politike, odnosno ideoloških uvjerenja na formiranje obrazovnih politika i provođenje reformi.

2. Koncept (ili pitanje)

Jasno definirana namjera usmjerava nas na unutarnje određenje, odnosno definiranje pretpostavki, sastavnica čijom ćemo analizom doći do kvalitetnog odgovora, ispunjenja same namjere istraživanja. Konceptualni okvir ovog rada sačinjava međuodnos politike, ideologije i obrazovanja, stoga su upravo ti pojmovi predstavljali osnovu za istraživanje.

3. Pregled istraživanja i literature

Iako je tema rada i istraživanja te konceptualni okvir već određen, iščitavanjem literature može dovesti do novih spoznaja i redefiniranja utvrđenih točaka, ali i do njihova utvrđivanja.

Slijedeći početnu namjeru, pretraživanje literature odvelo nas je, u ovom radu, do kritičke teorije kurikulumu Michaela Apple - teorije konzervativne restauracije, koju smo potom integrirali u konceptualni i teorijski okvir ovog rada.

4. Odabir pristupa

Temeljno pitanje iziskuje specifikaciju istraživačkih pitanja: tko?; što?; kako?; zašto?; gdje?; u kojoj mjeri?.

S obzirom na to da smo se odlučili na provjeru stanja obrazovnih politika, s naglaskom na obrazovne reforme u kontekstu konzervativne modernizacije/restauracije, najvažnija pitanja bila su usmjerena na način (kako?) i razloge (zašto?) određenih ideoloških usmjerenja i opravdanja promjena u polju obrazovanja. Od mnoštva metoda poput anketnog istraživanja, eksperimenta, akcijskog istraživanja, studije slučaja, odlučili smo se upravo za ovu posljednju, procijenivši da će nam ona omogućiti najbolje razumijevanje tih promjena i utjecaja. Neminovno, ova su nas pitanja na posljertku odvela i do aktera (tko?) te njihova ideološkog djelovanja (što?).

5. Okvir istraživanja, odabir metoda i analize

Sam odabir studije slučaja kao istraživačke strategije ne ukazuje i na način provođenja istraživanja. Za odgovor na pitanja i početne pretpostavke koje proizlaze iz teorijskog okvira, potrebno je odrediti pravi slučaj iz cjelokupne populacije slučaja - društvenih zbivanja.

Iz ovog određenja vidljivo je da se studija slučaja sastoji od dvije komponente: subjekta, odnosno praktično historijskog entiteta i objekta, odnosno analitičkog/teorijskog okvira (Thomas, 2011). Istraživački kriteriji za odabir određenog subjekta za studiju slučaja su: slučaj blizak istraživaču (*local knowledge case*), ključni slučaj (*key case*) ili odstupajući slučaj (*outlier case*).

Kao što kreator teorije konzervativne modernizacije Michael Apple nastoji prikazati njezine učinke i djelovanje unutar američkog obrazovnog sustava, na nama je da putem studije slučaja istražimo postoji li naznake takvih političkih djelovanja i u hrvatskom obrazovnom sustavu. Iako samo ime metode ukazuje na samo jedan slučaj, jedan primjer, jedan subjekt istraživanja, studija slučaja može analizirati više subjekata, u toj slučaju govorimo o komparativnoj analizi (*multiple or comparative case, cross-case analysis*). Ovakav obuhvatniji pristup omogućava bolji uvid u fenomen, pojavu, u našem slučaju, u djelovanje teorije konzervativne modernizacije u hrvatskom obrazovnom sustavu. Kao ključne slučajeve za provjeru ove teorije odabrali smo tri subjekta, tri slučaja - vjeronauk, nastavu i udžbenike iz povijesti te zdravstveni odgoj. Ocijenili smo da su upravo ta tri područja predmet žustrih javnih rasprava i glavna obrazovna polje promjena već dugi niz godina, gotovo od osamostaljenja Republike Hrvatske.

Za uspješnost studije slučaja valja imati na umu da niti jedan subjekt ne može biti reprezentativan, no između subjekta i objekta mora postojati povezanost, kako bi se proučavanja određenog slučaja (subjekt) razvio analitički okvir za razumijevanje objekta (teme istraživanja). Slično Thomasovom (2011) postavljanju odnosa između subjekta i objekta, Yin (2007), u određivanju studije slučaja kao oblika empirijskog istraživanja, ističe da studija slučaja ne predstavlja „uzorak“ - njezin je cilj proširivanje i uopćavanje teorije (analitičko uopćavanje), a ne prebrojavanje frekvencija (statističko uopćavanje).

U ovom stadiju potrebno je odrediti i tip studije slučaja - deskriptivna, interpretativna i evaluacijska. S obzirom na namjeru rada, kao i određeni teorijski okvir, empirijski dio ovog rada temelji se na opisu i interpretaciji reformi na području nastave

vjeronauka, nastave i udžbenika povijesti te zdravstvenog odgoja, a na koje su utjecala razna političko-ideološka usmjerenja i akteri koji su se njima vodili. Cilj provođenje deskriptivne i interpretativne studije slučaja, odnosno studija slučaja, bio je testiranje teorije konzervativne modernizacije u hrvatskim okvirima.

6. Proces provođenja studije slučaja - modus operandi

Praktični dio, odnosno provedba studije slučaja temelji se na prikupljanju podataka. S obzirom na način prikupljanja podataka u studiji slučaja, Yin (2009) navodi šest glavnih izbora: dokumentacija, arhivski zapisi, intervju, izravno promatranje, promatranje sa sudjelovanjem te fizički artefakti. Korištenje različitih metoda i izvora podataka - triangulacija doprinijet će kvaliteti podataka, a potom i njihovu tumačenju i donošenju zaključka o pojedinom slučaju.

U provođenju triju studija slučaja ključnih za ovaj rad koristit ćemo dostupnu dokumentaciju i arhivske zapise, kao i literaturu i istraživanja usmjerena na pojedini slučaj. Temeljna polazišta za analizu pojedinog slučaja bit će zakoni, akti, programi, kao i brojni drugi administrativni dokumenti, no, za razmatranje ukupnog političkog i društvenog konteksta, koristit ćemo se i sadržajima masovnih medija.

6. Studija slučaja

6.1 Vjeronauk

Proučavanje „slučaja“ vjeronauka u Hrvatskoj i hrvatskom obrazovnom sustavu započet ćemo od perioda osamostaljenja, početka značajnih društvenih transformacija na političkom, ekonomskom i društvenom planu.

Nakon održavanja prvih demokratskih izbora 1990. godine, čime je označen početak višestranačja u Hrvatskoj te odcjepljenja od tadašnje Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, Hrvatska 1991. godine postaje samostalna i suverena država. Demokratizacija na društvenom i političkom planu značila je zaokret i na polju ekonomije - nakon planske ekonomije, prihvaćen je model tržišne ekonomije. Demokratske promjene utjecale su i na promjene u poimanju javne i privatne sfere. Sekularizacija javne sfere karakteristična za period od Drugog svjetskog rata do pada komunizma s dolaskom demokratskih promjena u Hrvatskoj sve više biva zamijenjena desekularizacijom, odnosno vraćanjem religije u javnu sferu - medije, škole (Ančić i Puhovski, 2011). Ipak, višestranačje i demokratska prava stvorila su mogućnost višeglasja, javnih rasprava, ali i sukoba o temi religijskog obrazovanja čiji su akteri različitih ideoloških i svjetonazorskih opredjeljenja.

Prije nego što se posvetimo razmatranju promjena i ideološkim prijedporima oko vjeronauka u Hrvatskoj, valja teorijski definirati samu problematiku izvan konteksta.

Nastava vjeronauka - poučavanje osnovnog vjerskog, odnosno religijski sadržaj može se poučavati na različite načine. Marković (2007), Ančić i Puhovski (2011) govore o modelima religijskog obrazovanja, pri čemu je osnovna podjela na konfesionalno i nekonfesionalno obrazovanje. Konfesionalno obrazovanje usmjereno je na određenu religiju i prenošenje religijskog stava karakterističnog za nju. S druge strane, nekonfesionalno obrazovanje temelji se na prenošenju različitih religijskih znanja, pri čemu se potiče stvaranje vlastitih religijskih stavova. Konkretniju razradu modela religijskog obrazovanja nudi John Hull (prema: Ančić i Puhovski, 2011) koji

razlikuje obrazovanje u vjeru (*education in religion*), obrazovanje o religijama (*education about religion*) i obrazovanje iz religije (*education from religion*).

Obrazovanje u vjeru/religiju (*education in religion*) je model najbliži ranije spomenutom konfesionalnom obrazovanju. Kurikulum religijskog obrazovanja - sadržaj, metode poučavanja, kompetencije predavača propisane su od strane religijske zajednice. U ovakvom modelu, s ciljem stvaranja novih vjernika, učenike se poučava samo o jednoj religiji, a druge se religije razmatraju iz njezine perspektive.

S druge strane, obrazovanje o religijama (*education about religion*) usmjereno je na proučavanje religija, njihovih vjerovanja, vrijednosti i praksi izvan njih samih. Hull ovakav tip religijskog obrazovanja naziva „komparativnim religijama ili religijskim studijama“.

Za razliku od prethodna dva modela koja su usmjerena na sadržaje samih religija, treći Hullovo model - obrazovanje iz religije (*education from religion*) usmjeren je na učenička iskustva, odnosno na poučavanje kao potragu za odgovorima koje nude različite religije o širim duhovnim i etička temama.

Oblik, odnosno model religijskog obrazovanja ponajviše ovisi o religijskoj strukturi društva. Valja naglasiti da je religijsko obrazovanje prisutno u većini europskih obrazovnih sustava, pri čemu se najčešće radi o kombinaciji prethodno navedenih modela. U državama koje imaju većinsku religiju, poput Italije, Poljske, Španjolske u kojima je katoličanstvo dominantna konfesija, država i crkva su odvojene, no obrazovni sustav, poštujući individualne religijske slobode, omogućava konfesionalno religijsko obrazovanje. Jednako tako, u Europi nalazimo i primjere nekonzfesionalnog religijskog obrazovanja - npr. Skandinavija, Engleska, ali i potpunog isključenja religijskog obrazovanja iz državnih škola - npr. Francuska u kojoj samo privatne škole nude mogućnost konfesionalnog religijskog obrazovanja (Ančić i Puhovski, 2011).

Kao i većina postsocijalističkih zemalja, Hrvatska je, slijedeći europsku kršćansku tradiciju, u svoj obrazovni sustav implementirala konfesionalni model religijskog obrazovanja.

Religijsko obrazovanje u Hrvatskoj započinje 1991. godine kada tadašnje Ministarstvo prosvjete i kulture upućuje dopis religijskim zajednicama o uvođenju istog u škole s početkom školske godine 1991./1992. Katolička crkva prihvatila je taj poziv te

dobila mogućnost samostalnog kreiranja sadržaja, programa i metoda poučavanja vjeronauka u obrazovnim institucijama. Tako je 1991. godine objavljen prvi *Plan i program katoličkog vjerskog odgoja i obrazovanja u osnovnoj školi*.

Ratna zbivanja i potreba očuvanja homogenosti hrvatskog naroda stavila su konfesionalno obrazovanje u drugi plan. Tako je pitanje vjeronauka mirovalo sve do prosinca 1996. godine kada je sklopljen „Ugovor između Svete stolice i Republike Hrvatske o suradnji na području odgoja i obrazovanja“. Ugovorom se ističe „nezamjenjiva povijesna i sadašnja uloga Katoličke Crkve u Hrvatskoj u kulturnom i moralnom odgoju naroda, te njezina uloga na području kulture i obrazovanja. S obzirom na to da većina hrvatskog naroda pripada Katoličkoj crkvi, Ugovorom se garantira nastava katoličkog vjeronauka u predškolskim, javnim osnovnim i srednjim školama kao izborna, odnosno vjeronauk kao obavezni predmet ukoliko je izabran. Također, Člankom 6. ovog Ugovora definirano je:

„1. Programe i sadržaje nastave katoličkoga vjeronauka u školama bilo koje vrste i stupnja, te udžbenike i didaktičku građu, sastavlja Hrvatska biskupska konferencija koja ih podastire nadležnim tijelima Republike Hrvatske radi njihova uvođenja u školske programe.

2. Republika Hrvatska snosi troškove izradbe i tiskanja udžbenika vjeronauka i organizira izdavački postupak u skladu s postojećim odredbama za ostale školske udžbenike.“

Nakon sporazuma sa Svetom stolicom, Hrvatska biskupska konferencija 1998. godine, prema nacrtu iz 1991. godine, objavljuje „Plan i program katoličkoga vjeronauka u osnovnoj školi“. Konačno oblikovanje nastave vjeronauka unutar zakonskih okvira uslijedilo je potpisivanjem „Ugovora o katoličkom vjeronauku u javnim školama i vjerskom odgoju u javnim predškolskim ustanovama“ između Republike Hrvatske i Hrvatske biskupske konferencije 1999. godine. Između ostalog, ovim ugovorom je određeno da je za izvođenje nastave vjeronauka potrebno minimalno sedam učenika jednog razrednog odjeljenja te da se ona provodi prema planu i programu dva školska sata tjedno.

Marinović Bobinac i Marinović Jerolimov (2006) dodatno naglašavaju 11. i 12. članak ovog Ugovora kojima se daje prednost katoličkoj vjerskoj zajednici, u odnosu na druge vjerske zajednice s kojima će država tek kasnije sklopiti ugovore o religijskom

obrazovanju. S obzirom na tradiciju i ukorijenjenost katoličanstva u kulturu hrvatskog naroda, školski sustav mora omogućiti njegovo isticanje i promicanje kroz različite vjersko-kulturalne inicijative i programe. Također, školski prostor, uz dopuštenje ravnatelja škola, dostupan je za bogoštovlja, pastoralne pohode, a župnici su slobodni održavati nastavu vjeronauka.

U „Plana i programa katoličkog vjeronauka u osnovnim školama“ iz 1998. godine napravljene su izmjene i dopune te je potom ponovno verificiran od strane Vlada Republike Hrvatske, odnosno Ministarstva prosvjete i športa 2003. godine. „Plan i program katoličkog vjeronauka za četverogodišnje srednje škole“ donesen je 2009. godine.

Daljnjim razvojem obrazovnog sustava, religijsko obrazovanje uključeno je 2010. godine u Nacionalni okvirni kurikulum za predškolsko odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje. Vjeronauk, kao i etika, koja se nudi kao alternativan predmet u srednjim školama, nalaze se unutar društveno-humanističkog područja.

Za razliku od katoličanstva, druge religije bile su isključene iz hrvatskog obrazovnog sustava sve do 2002. godine kada je donesen „Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica“, a koji prema Članku 13. omogućava roditeljima i skrbnicima učenika mlađih od 15 godina te učenicima starijim od 15 godina da traže ustrojavanje nastave vjeronauka. Nakon razmatranja prijedloga plana i programa za religijsko obrazovanje sastavljenog od strane vjerske zajednice, u nadležnosti je Ministarstva obrazovanja da svojom odlukom potvrdi suglasnost s planom i programom, udžbenicima i didaktičkim sredstvima koji će se koristiti u nastavi. Od stupanja navedenog Zakona na snagu, šest je vjerskih zajednica potpisalo ugovor o zajedničkom interesu s Vladom Republike Hrvatske - Katolička crkva, Pravoslavna crkva, Islamski vjerska zajednica, Židovski zajednica, Adventistička crkva i Crkve Isusa Krista svetaca posljednjih dana, nakon čega su odobreni njihovi planovi i programi za konfesionalno obrazovanje (Ančić i Puhovski, 2011).

Pitanje konfesionalnog obrazovanja, odnosno određenje vjeronauka kao posebnog slučaja utjecaja različitih ideologije i politike na školski sustav ne proizlazi iz upitnosti ili problematike sadržaja koji će se poučavati. Sadržaj vjerskog obrazovanja, prema Zakonu o pravnom položaju vjerskih zajednica, predlažu same vjerske zajednice,

a Ministarstvo obrazovanja daje svoju suglasnost. Polemike oko vjerskog obrazovanja svoje ishodište nalaze u mnogo općenitijem pitanju - „Treba li vjeronauk biti u školi?“; postavlja se pitanje samog školskog predmeta.

Za razvoj religijskog obrazovanja i formiranje nastave vjeronauka u predškolskim ustanovama te osnovnim i srednjim školama u razdoblju od 1991. do 1999. godine ključni akteri bili su: Katolička Crkva, odnosno Sveta stolica i Hrvatska biskupska konferencija kao predstavnici dominantne vjerske zajednice, dok je za politički okvir bila zadužena, u tom cijelom periodu aktualna, Vlada predvođena Hrvatskom demokratskom zajednicom (HDZ).

U tom periodu na čelu Ministarstva obrazovanja, koje je tijekom godina mijenjalo nazive (Ministarstvo znanosti tehnologije i informatike, Ministarstvo prosvjete, kulture i sporta, Ministarstvo znanosti i tehnologije, Ministarstvo prosvjete i športa), izmijenilo se deset ministara, no obrazovna politika o problematici uvođenja konfesionalnog obrazovanja ostala je ista.

Jednako kao i u slučaju povijesti i udžbenika povijesti o kojima će nešto kasnije biti riječ, unatoč proklamiranoj deideologizaciji i okretanju liberalnoj demokraciji, novoformirana vlast predvođena HDZ-om svoju je obrazovnu politiku temeljila na promicanju ideja nacionalne države, čak i ideologije etničkog nacionalizma. Osim toga, iz prethodno navedenih dokumenata vidljivo je kako se razina laicizacije u državnom školama smanjuje, odnosno kako je katoličko vjersko obrazovanje predstavljeno kao jedna od sastavnih elemenata hrvatskog školstva (Petrungaro, 2009).

Interes javnosti za vjeronaučne teme u sustavu obrazovanja probudio se 2008. godine kada, tadašnji resorni ministar Dragan Primorac (HDZ), prilikom predstavljanja prijedloga Nacionalnog okvirnog kurikulumu, najavljuje uvođenje novog predmeta „Religijska kultura“, kao alternativnog izbornog predmeta kao što je katolički vjeronauk. Takav bi predmet u osnovnoj školi predstavljao pandan izbornom predmetu „Etika“ koji u srednjim školama postoji od školske godine 1995./1996. No, ideja o ovom tipu promjene izazvala je pobunu kod hrvatskih crkvenih poglavara, osobito Katehetskog ureda Hrvatske biskupske konferencije, jer je takva ideja došla od strane HDZ-ova ministra, od stranke koja se vodi načelima demokracije i kršćanskih vrijednosti i koja uživa veliku potporu Crkve. U svojim javnim istupima, Crkva nije iskazivala protivljenje uvođenju alternativnog predmeta u škole - time se daje sloboda izbora

učeniku, odnosno njegovu roditelju/skrbniku, rješava se pitanje učenika koji ne prisustvuju nastavi katoličkog vjeronauka te je olakšana organizacija školske satnice za vjeronauk. Za Crkvu je sporan naziv predmeta „religijska kultura“, jer je religijska kultura sastavni dio vjeronaučne nastave, što bi moglo izazvati zbrku i nerazumijevanje; stoga je kardinal Bozanić predložio naziv „etički odgoj i religije“ (Ćurić, 2008). Osim toga, stajalište Crkve je da bi se taj predmet trebao uvesti tek od 5. razreda osnovne škole, dok bi se, kao alternativa vjeronauku, od 1. do 4. razreda osnovne škole nudio neki oblik nekadašnjeg moralnog odgoja (Kalodjera Brkić, 2009). Unatoč navedenim raspravama, od razvoja alternativnog programa za osnovne škole tadašnje je ministarstvo odustalo i objavilo Nacionalni okvirni kurikulum 2010. godine bez takve obrazovne sastavnice.

Pitanje vjeronauka posljednjih je godina otvorilo mnoštvo rasprava i sukoba. Buru reakcija izazvala je izjava SDP-ove zastupnice Marije Lugarić koja je u listopadu 2007. godine pod upitnik dovela opstanak vjeronauka u školama ukoliko SDP dođe na vlast. Na tu su izjavu reagirali tadašnji premijer Ivo Sanader (HDZ) te predsjednik države Stjepan Mesić - kršćanska tradicija predstavlja sastavni element hrvatskog nacionalnog identiteta čime se nužno otklanja svaka mogućnost povlačenja vjeronauka iz škola. Istovremeno, SDP se ogradio od medijskog istupa svoje zastupnice; aktualni predsjednik stranke, Zoran Milanović odbacio je tezu o SDP-ovom protivljenju vjeronauku u školama i njegovu ukidanju pritom ističući poštivanje međunarodnog sporazuma između države i Svete stolice.

Uoči novih parlamentarnih izbora 2011. religijsko obrazovanje u hrvatskim školama pretvorilo se u kamen spoticanja unutar novoformirane, lijevo orijentirane Kukuriku koalicije. Dok je SDP zadržao svoj stav iz 2007. godine, ne bi li se na taj način obranio od najjače opozicijske stranke - HDZ-a i njenih metoda plašenja biračkog tijela ukazivanjem na „crvenu opasnost“, oštriji pristup prema vjeronauku u školama zauzela je Hrvatska narodna stranka (HNS) ističući da vjeronauk stvara mnoštvo problema u školama, a oni bi se riješili kada bi se vjeronauk predavao u crkvi. Unatoč različitim stavovima o pitanju vjeronauka u škola, vladajuća se koalicija i dalje pridržava međunarodnog ugovora sa Svetom stolicom, a vjeronauk je i dalje jedini neznanstveni, izborni predmet u javnim škola u Hrvatskoj (Ćimić, 2011).

Osim Crkve i države, pitanjem vjeronauka i njegove alternative u osnovnoškolskom obrazovanju bavili su se i neki drugi akteri.

Protagora - Udruga za zaštitu prava ireligioznih osoba i promicanje ireligioznog poimanja svijeta osnovana je 2006. godine, a njezina misija je rad na potpunoj ravnopravnosti građana bez obzira na (i)religioznu pripadnost, a prema načelu potpune snošljivosti među ljudima različitih poimanja svijeta. Osim toga, Udruga radi na produbljivanju i razvoju svijesti o diskriminacijskim učincima religije, što narušava kvalitetu odnosa u građanskom sekularnom društvu. Što se tiče pitanja vjeronauka u školama, Protagora ističe svoje zalaganje za školstvo koje promiče „istinsko obrazovanje i odgoj koji se oslanjaju na kritičko mišljenje, znanstvene spoznaje i pravo na sumnju – nasuprot manipulaciji i indoktrinaciji neupitnim dogmama“ (Protagora).

Protagora je 2012. godine pokrenula sudski spor radi utvrđivanja i uklanjanja diskriminacije nad učenicima osnovnih škola koji ne pohađaju izborni predmet - vjeronauk, a nije im ponuđen alternativni izborni predmet (Zahtjev za mirno rješenje spora radi utvrđenja i sprječavanja daljnje diskriminacije učenika osnovnih škola koji ne pohađaju vjeronauk). Protagora u raspravama o vjeronauku ističe ideološki monopol Katoličke crkve u javnim školama; nastava vjeronauka koristi se za indoktrinaciju novih naraštaja, a istovremeno, sadržaji vjeronauka ponekad nisu u skladu s inicijativama i zakonima o ljudskim pravima i protiv diskriminacije. Osim toga, program vjeronauka kreira sama Crkva, jednako kao što i sama obrazuje, dodjeljuje ili oduzima posao svojim vjeroučiteljima. Ministarstvo u pitanju katoličkog vjeronauka igra samo provizornu ulogu - odobrava i financira, čime, kako ističu u Protagori, gubi suverenitet u donošenju odluka o javnom obrazovanju. Nudeći Vladi i Ministarstvu znanosti, obrazovanja i sporta mogućnost mirnog rješavanja spora, ne i podizanja tužbe, Protagora traži potvrdu, odnosno priznanje nadležnih tijela o diskriminaciji ireligioznih osoba u osnovnoškolskom sustavu te promjene, odnosno nadopune Nastavnog plana i programa za osnovne škole predmetom alternativnim vjeronauku. Obzirom da MZOS (resorni ministar - Željko Jovanović) nije odgovorilo na poziv mirnog rješavanja navedenog problema, Protagora je podnijela tužbu u siječnju 2013. godine. Prema Protagorinu priopćenju za javnosti, Županijski sud u Zagrebu već je u srpnju iste godine odbio navedenu tužbu i proglasio je neutemeljenom.

Osim Protagore, na javnoj i političkoj sceni istaknula se i udruga David - Udruga građana za zaštitu ljudskih prava, „Nisam vjernik“ - Građanska inicijativa za sekularnost hrvatske države te Glas razuma - Pokret za sekularnu Hrvatsku. Njihov rad i javni istupi usmjereni su na poticanje razvoja istinski sekularne države i smanjenja utjecaja Katoličke crkve na dnevna društvena i politička zbivanja. Inicijativa „Nisam vjernik“ aktivnija je u pitanjima vjeronauka u školama putem web stranice vjeronauk.org. Udruga Glas razuma dodatno se ističe svojim projektom „Sekularna hrabrost“ i priručnikom „Bez boga, bez vjeronauka“ kojima informira roditelje osnovnoškolske djece o njihovim Ustavom zajamčenim pravima na ireligiozni svjetonazor.

Veliku buru u javnosti, a osobito u crkvenim krugovima, pokrenuo je ministar obrazovanja Željko Jovanović (SDP) 2012. godine predloživši promjenu organizacije satnice nastave vjeronauka u osnovnoj školi; promjena bi se odnosila na dodjeljivanje prvog ili posljednjeg sata nastavi vjeronauka, što bi predstavljalo najbolje rješenje za učenike koji ne pohađaju vjeronauk. Protiv prijedloga ministra oštro se pobunila Hrvatska biskupska konferencija (HBK), pri čemu se temeljna opaska odnosila na zanemarivanje i nekonzultiranje resornog ministarstva s HBK kao sukreatora nastave vjeronauka. Njezin predsjednik, mons. Srakić ovaj je prijedlog okarakterizirao kao nepoštivanje zakonskih akata između HBK i države, odnosno protivno pravnom statusu vjeronauka koji je uređen između Svete Stolice i Republike Hrvatske. Također, Crkva navedeni prijedlog smatra diskriminirajućim za 85% učenika i njihovih roditelja koji pohađaju vjeronauk. Na posljetku prijedlog reorganizacije satnice vjeronauka nije realiziran radi tehničke neizvedivosti - manjak nastavnog kadra, iziskuje popodnevni turnus.

Medijsku pozornost privukao je i don Ivan Grubišić, teolog i sociolog, umirovljeni svećenik i saborski zastupnik, koji se istaknuo drugačijim viđenjem katoličkog vjeronauka od onog što zastupa Hrvatska biskupska konferencija, odnosno Katehetski ured. Grubišić je u prosincu 2013. godine pokrenuo inicijativu čiji cilj, kako sam inicijator naglašava, nije izbacivanje vjeronauka iz školi, već vraćanje vjeronauka u crkve, čime bi se mladi ljudi više vezali za Crkvu, a ne samo za školu. Cilj ove inicijative bio bi skupljanje potpisa i konačno raspisivanje referenduma na kojem bi sami građani odlučili o ukidanju vjeronauka u školama. Osim toga, Grubišić je

pokrenuo pitanje revizije četiriju ugovora između Svete stolice i Republike Hrvatske - o pravnim pitanjima; o suradnji u području odgoja i obrazovanja; o dušobrižništvu katoličkih vjernika, pripadnika oružanih snaga i redarstvenih službi Republike Hrvatske; o gospodarskim pitanjima.

Dodatnom zaoštavanju odnosa između Katoličke crkve i država, osobito Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta pridonijelo je i razmimoilaženja u stavovima o zdravstvenom i građanskom odgoju. Osobito burne reakcije uslijedile su nakon što je tajništvo HBK izdalo Letak o zdravstvenom odgoju, preciznije 4. modulu zdravstvenog odgoja - spolno/rodna ravnopravnost i odgovorno spolno ponašanje (2012).

Na posljétku, u slučaju vjeronauka valja napomenuti da je u lipnju 2014. godine aktualna vlada Kukuriku koalicije smijenila resornog ministra Željka Jovanovića ne dajući pritom javnosti nikakvo konkretno objašnjenje i razlog za tako drastičan potez. Ministarstvo obrazovanja preuzeo je Vedran Mornar koji je već u prvim danima mandata pokazao suprotno taktiku od svog prethodnika. Iako se politika lijevo orijentirane vlade po pitanju vjeronauka nije promijenila, novi je ministar pokazao znatno rezolutniji stav o zadržavanju vjeronauka u školama.

6.2 Povijest - nastava i udžbenici

„Udžbenici povijesti sazdani su od pripovijedanja - strogo razdijeljenog u kronološke blokove - povijesti države kroz njenu zamršenu događajnicu u prošlim stoljećima, slijedom toga dakle od političke i vojne povijesti države i to u kontekstu njezina odnosa spram drugih država ili pak podređenosti njima. Ipak, istovremeno se pripovijeda o povijesti koja naglašava kontinuitet jer ona nosi u sebi kolektivni identitet nacije čiji su korijeni neraskidivi od te prošlosti. Prilikom svake historijske sinteze nameću se neki odabiri.“ (Petrungaro, 2009: 6)

Historiografija ne predstavlja puko kronološko pobrojavanje povijesnih događaja, već njihovu interpretaciju putem koje se ostvaruje politička socijalizacija mladih naraštaja. Upravo takva politička socijalizacija uvjetovana je sadašnjošću, odnosno trenutnim razumijevanjem povijesnih događaja od strane povjesničara, političkih elita i naroda (Cipek, 1995).

Udžbenici povijesti utjelovljenje su nacionalcentričnosti koja tijekom godina i promjena političkih sustava ispisuje raznolike vrijednosne sudove istih povijesnih događaja i povijesnih ličnosti (Petrungaro, 2009). Kako Cipek (1995) navodi, osnovna premisa pisanja povijesti jest da je autor piše iz vlastite perspektive trenutnog viđenja svog naroda, dok političke elite, putem zakonodavstva i posjedovanja moću utjecanja na javno mnijenje, određuju poželjne vrijednosti koje se trebaju prenijeti mladim generacijama kroz udžbenike povijesti.

Upravo se na primjeru udžbenika povijesti najviše očituje politička funkcija historiografije - njihova je svrha da odgajaju učenike u skladu s poželjnim političkim i nacionalnim vrijednostima (Cipek, 1995).

Nastavni sadržaji povijesti i udžbenici povijesti aktualni u određenom vremenskom periodu predstavljaju poželjan oblik kolektivnog sjećanja na čijim temeljima bi trebale biti izgrađene nove generacije jedne nacije. Sadržaji nastave povijesti, odnosno prikazi određenih povijesnih događaja ili ličnosti imaju važnu ulogu u oblikovanju povijesne svijesti učenika, osjećaja kolektivne pripadnosti (Petrungaro, 2009).

Ujedno, udžbenici su i primjer instrumentalizacije historijske znanosti od strane vlasti čime se proizvode različite interpretacije istih povijesnih događaja (Cipek, 1995).

U knjizi „Pisati povijest iznova“ (2009) Stefano Petrungaro ističe kako je osnovni problem pisanja udžbenika povijesti poseban oblik manipulacije povijesnim podacima -

selekcijom, pri čemu navodi dva oblika selekcije: *uklanjanje* sadržaja koji su suprotni nacionalnim interesima ili *naglašavanje* onih sadržaja koji idu u prilog nacionalnim interesima.

Autor naglašava kako je takve metode osobito vidljive u postsocijalističkim udžbenicima koji su na različite načine prikazivali povijesna zbivanja od Drugog svjetskog rata, s osobitim naglaskom na vrijeme Titove vladavine.

U ovom radu, pri razmatranju slučaja povijesti i udžbenika povijesti, usmjerit ćemo se na ključne aktere koji su poticali takve promjene, ali i na one koji su se opirali promjenama, čime su se stvarali sukobi i ideološki prijepori oko sadržaja nastave povijesti. Važnost proučavanja ideoloških prijepora u području obrazovanja, pa tako i u području predmeta povijesti proizlazi iz činjenice da su promjene sadržaja nastave i udžbenika uglavnom pristizale od strane vlasti, a manje kao namjera samih autora (Petrungaro, 2009).

Prvi plan i program za nastave povijesti nastao je s proglašenjem hrvatske nezavisnosti, ali i s početkom Domovinskog rata, 1991. godine, radi čega je proglašen „privremenim“. U to vrijeme odvijala se i prva polemika oko udžbenika za nastavu povijesti; vladajuća stranka - Hrvatska demokratska zajednica (HDZ) uputila je prigovor tadašnjem ministru prosvjete Vlatku Paveliću radi aktualnih inoviranih udžbenika koji su sadržavali 30 posto nacionalne povijesti, oko 30 posto povijesti jugoslavenskih naroda te oko 30 posto opće povijesti. Prigovor se odnosio na: „projugoslavenske sadržaje u udžbenicima“, i neuspjeh u čišćenju udžbenika „od svega što nije u službi hrvatske države“. Navedena prva afera s hrvatskim udžbenicima povijesti završila je podnošenjem ostavke resornog ministra i ukidanjem spornih udžbenika (Koren, prema: Maretić, 2013: 11).

Razdoblje od osamostaljenja Hrvatske do 1996. godine, s obzirom na društveno-politička kretanja, ali i razvoj izdavačke djelatnosti, Petrungaro (2009) određuje kao razdoblje nastanka prve skupine hrvatskih udžbenika povijest; radi se o malom broju udžbenika sličnih obilježja. Autor u tom smislu osobito naglašava odstranjivanja elemenata jugoslavenske povijesti iz hrvatskih udžbenika - sadržaja iz perioda komunističke vlasti u Hrvatskoj, kao i povijesti susjednih država - osobito Srbije. Osim eliminacije povijesnih sadržaja, prisutna je i njihova revizija - ideja uspješnog jugoslavenskog suživota prikazuje se kao iluzorna i otuđujuća za hrvatski narod. Petrungaro navodi kako u tim udžbenicima Domovinski rat postaje središnji trenutak, a

kojeg je u prošlom, komunističkom razdoblju imao Drugi svjetski rat. Također, suprotno od prethodnog razdoblja, udžbenici za nastavu povijesti do 1996. godine velik prostor daju Katoličkoj crkvi i njezinim vodećim ličnostima kroz povijest, čime ona postaje sastavni dio hrvatskog nacionalnog identiteta i tradicije (Petrungero, 2009).

Tek je 1997. godine plan i program napisan dvije godine ranije (1995.) dobio odobrenje i prihvaćen je kao „stalni“. Plan i program je bio rađen na temelju jedinog udžbenika iz povijesti (autor tog udžbenika bio je Ivo Perić) te je, kako ističe Plender (2001), sveden na povijest sukobljavanja - ratovanja. Također, program je zastario obzirom na suvremena historiografska i metodološka dostignuća te je usmjeren na formiranje hrvatskog nacionalnog identiteta i izdvajanje iz svjetskog, regionalnog okruženja. Takav program je predstavljao osnovu za formiranje novih udžbenika iz povijesti.

Valja naglasiti kao su udžbenici povijesti prve skupine nastali u vrijeme Domovinskog rada i borbe za samostalnost koju je predvodio tadašnji predsjednik države i osnivač HDZ-a, dr. Franjo Tuđman.

Prema Petrungaru (2009), drugu skupinu čine udžbenici povijesti nastali nakon 1996. godine koji nude alternativu i raznoliko pristupaju određenim povijesnim temama. Ipak, Plender (2001) napominje kako se u praksi nastavilo sa zahtjevom da naslovi svih nastavnih jedinica budu istovjetni onima iz Programa, čime se ponavlja proces pisanja zastarjelih udžbenika.

Veće promjene u izdavačkoj djelatnosti uslijedile su nakon parlamentarnih izbora 2000. godine i promjene vlasti - prvi put nakon proglašenja samostalnosti HDZ je izgubio vlast te je pobijedila koalicija šest stranaka, predvođena sa SDP-om.

Osnovano je Povjerenstvo za ocjenu udžbenika povijesti sa zadatkom “prosudbe udžbenika povijesti za osnovne i srednje škole te formiranja prijedloga kratkoročnih i dugoročnih mjera u cilju unapređenja nastave povijesti”. Povjerenstvo je postojeće, aktualne udžbenike ocijenilo konceptualno lošima, ali s vidljivim profesionalnim pristupom autora. Ipak, neki udžbenici su negativno ocijenjeni, za neke je određena temeljita prerada, a Ministarstvu je prepuštena odluka o dodjeljivanju odobrenja za uporabu tih udžbenika u školama (Plender, 2001).

U novijim udžbenicima autori veći naglasak stavljaju na osuvremenjivanje u domeni sadržaja, ali i didaktike, kao i na depolitizaciju nastave povijesti.

U tom smislu, autori stavljaju veći naglasak na potrebu prikazivanja povijesti prema načelu „nacionalne multiperspektivnosti“ u kojem se povijesne teme i događaji razmatraju s različitih pozicija, za razliku od prijašnje metode „minimalnog konsenzusa“ kojima su se nastojale ublažiti i smiriti nacionalne nesuglasice (Petrungaro, 2009).

Osim političkih stranaka, Vlade i resornog ministarstva, u pitanjima nastave i udžbenika povijesti javno istupa i Dokumenta - Centar za suočavanje s prošlošću osnovan radi „prešućivanja i falsificiranja ratnih zločina i ostalih ratnih zbivanja od 1941. do 2000. koje je utjecalo na noviju prošlost, kako Jugoslavije tako i post-jugoslavenskih društava“ (Dokumenta - Centar za suočavanje s prošlošću, 2014). Dokumenta je u knjizi „Jedna povijest, više historija - dodatak udžbenicima s kronikom objavljivanja“ ukazala na značajan utjecaj političkih odluka donesenih tijekom rata. Takva, osobito važna politička odluka jest i ona donesena prilikom reintegracije Podunavlja u sastav Republike Hrvatske 1997., prilikom potpisivanja Erdutskog sporazuma između Vlade RH i Privremene uprave UN-a za istočnu Slavoniju, Baranju i Zapadni Srijem. Između ostalog, tim je ugovorom predviđeno uvođenje moratoriju na učenje najnovije povijesti (od 1989. do 1997.) u školama na srpskom jeziku u Podunavlju. Navedeni moratorij prestaje 2002. godine te se Ministarstvo prosvjete i športa okrenulo formiranju udžbenika povijesti za srpske škole s tog područja. S osobitim zanimanjem cijeli razvoj događaja pratila je i međunarodna zajednica, konkretnije, Uprava za obrazovanje Vijeća Europe te Delegacija Europske unije u Hrvatskoj.

Prvotno su već postojeći udžbenici samo prevedeni na srpski jezik i preneseni na ćirilicu, no to ocijenjeno kao nedovoljno kvalitetni te je otvoreno i političko pitanje netolerancije prema srpskom narodu i nametanja kolektivne krivnje prisutne u dotadašnjim udžbenicima. Potom je Ministarstvo, u suradnji sa srpskim političkim i kulturnim zajednicama, donijelo odluku o izradi priloga uz udžbenike povijesti, „separata“ koji bi trebao služiti kao privremeno rješenje, odnosno prva stepenica u ukidanju moratorija. U tu svrhu, 2003. godine formirano je „Povjerenstvo za izradu prijedloga u svezi s poučavanjem povijesti područja bivše Jugoslavije za razdoblje od 1989. u školama hrvatskog Podunavlja“. Obzirom na nezadovoljstvo programom povijesti, separat je bio zamišljen i kao eksperimentalni tekst u pripremi za novi program. Usprkos očekivanom, Ministarstvo nije postiglo zadovoljavajući dogovor s

nakladnicima - neki se nisu htjeli upuštati u takve delikatne poslove, neki prijedlozi nakladnika nisu zadovoljavali zahtjeve srpske zajednice, dok su neki prijedlozi rukopisa ocijenjeni kao nekvalitetni. Sljedeće godine došlo je do smjene vlasti što je utjecalo na promjene u sastavu Povjerenstva - pridružila su se dva nova člana. Povjerenstvo je i dalje svoj rad usmjerilo na razvoj eksperimentalnog teksta, separata koji bi se povezao s radom na Hrvatskom nacionalnom standardu za osnovne škole. Nakon razmatranja prijedloga, u listopadu 2004. godine odlučeno je da će pisanje separata biti povjereno autorima: prof. Snježani Koren, mr.sc. Magdaleni Najbar-Agičić i dr. Tvrtku Rukavini. Također, odlučeno je da će navedeni prilog biti korišten kao dodatni materijal za poučavanje suvremene povijesti u svim školama, a ne samo za učenike u Podunavlju. Navedeni autor su tekst separata dovršili u travnju 2005. godine nakon čega su uslijedile recenzije, kritike i brojne javne diskusije vezane uz sadržaj iste, s naglaskom na politizaciju novonastale situacije. Upravo te polemike pokazale su nespremnost dijela Hrvatske, osobito javne i političke scene da se suoči s prošlošću te da se, u skladu s „Udžbeničkim standardom“ kojeg je Hrvatski Sabor prihvatio 2003., formiranju udžbenika i programa nastave povijesti pristupi u skladu s „etičkim zahtjevima“ - afirmiranja općih vrijednosti i odgajanje učenika za mir, toleranciju i demokraciju, poštivanje rasnih, etničkih, kulturnih, vjerskih razlika. Navedena zbivanja također su ukazala na razlike u poimanju ciljeva i svrhe nastave povijesti, a kojom se utječe na formiranje identiteta i nacionalne svijesti (Dubljević, 2007).

Na promjene u poimanju novije hrvatske povijesti utječe i „Deklaracija o Domovinskom ratu“ koju je 2000. godine donio Hrvatski sabor. Tim se dokumentom utvrđuje: „Republika Hrvatska vodila je pravedan i legitiman, obrambeni i osloboditeljski, a ne agresivni i osvajački rat prema bilo kome u kojem je branila svoj teritorij od velikosrpske agresije unutar međunarodno priznatih granica.“ Takav zaključak ima pak dalekosežne posljedice, jer se njime: „...poziva sve građane, državne i društvene institucije, sindikate, udruge i medije, a obvezuje sve dužnosnike i sva državna tijela Republike Hrvatske, da na navedenim načelima štite temeljne vrijednosti i dostojanstvo Domovinskog rata, kao zalog naše civilizacijske budućnosti.“.

Hrvatski sabor se i 2006. godine okušao u pisanju povijesti. Naime, te je godine donesena „Deklaracija o Oluji“ koja dosta detaljno opisuje tijek same akcije, opisujući je kroz sedam točaka kao vojno-redarstvenu, međunarodno-pravno legitimnu akciju,

kao savezničku antiterorističku, pobjedničku akciju, koja bi u hrvatskoj povijesti trebala ostati zabilježena kao odlučujuća, nezaboravna i posljednja hrvatska bitka.

Upravo su ta dva dokumenta bila temelj otvorenog pisma koje je 20 akademika i 10 povjesničara 2007. godine uputilo predsjedniku Vlade, predsjedniku Hrvatskog Sabora, Ministru za znanost, obrazovanje i šport te saborskom Odboru za obrazovanje, znanost i kulturu, od strane. Pritužbe se odnose na dva udžbenika iz povijesti za 8. razred osnovne škole - onaj autorice Snježane Koren (PROFIL) te Krešimira Erdelje i Igora Stojakovića (Školska knjiga), a koji prema mišljenju skupine znanstvenika nisu odgovorili na prigovore Prosudbenog povjerenstva za odobravanje udžbenika povijesti. Između ostalog, prema mišljenju potpisnika pisma, u navedenim udžbenicima nije adekvatno predstavljen pozitivan aspekt i oslobodilački karakter akcija Bljesak i Oluja, a dok se prikaz istih svodi na stradanje Srba (Otvoreno pismo predsjedniku Vlade, predsjedniku Hrvatskog Sabora, ministru za znanost, obrazovanje i šport i saborskom Odboru za obrazovanje, znanost i kulturu, 2007).

Da su udžbenici povijesti predmet aktualnih zbivanja na društvenoj i političkoj sceni pokazuje i slanje udžbenika povijesti čelniku opozicijske stranke Tomislavu Karamarku (HDZ) kao i predsjedniku Srbije Nikoliću od strane tada aktualnog ministra obrazovanja Željka Jovanovića (SDP). Slanjem udžbenika u ožujku 2014. godine ministar je nastojao odgovoriti na prigovore Karamarka o marginalizaciji Domovinskog rata u udžbenicima povijesti i malom broju nastavnih sati predviđenih za obradu te teme. Prigovor se odnosio i na prošlogodišnje (2013.) slanje hrvatskih udžbenika iz povijesti „na recenziju“ srpskom predsjedniku Nikoliću radi njegova prigovora da se u njima Srbe kvalificira kao okupatore i četnike.

Slanjem udžbenika Jovanović je htio pokazati da su novi udžbenici usklađeni sa znanstvenim činjenicama te s Nastavnim planom i programom.

Osim periodičkih, godišnjih buđenja povijesti i pitanja sadržaja nastave i udžbenika povijesti koja se obično pokreću na obljetnicama važnih povijesnih događaja poput komemoracije žrtvama Bleiburga, Jasenovca ili pak obilježavanja sjećanja na događanja iz Domovinskog rata, novijeg su datuma upozorenja koja stižu iz redova HDZ-a. Odbor za odgoj i obrazovanje HDZ-a, na čelu s Tomislavom Đonlićem u rujnu 2014. godine ukazao je na nedovoljnu zastupljenost tema o komunističkim zločinima neposredno nakon Drugog svjetskog rata poput Bleiburga, Križnog puta, masovnih

grobница, egzekucije političkih protivnika bez ikakvog suđenja, likvidacije hrvatskih političkih iseljenika. Osim što se u udžbenicima i nastavi povijesti nedovoljno govori o komunističkoj diktaturi i kršenju ljudskih prava za vrijeme Jugoslavije, Donlić ističe i da se uopće ne spominje ili nedovoljno spominje velikosrpska agresija (HDZ, 2014).

Ovome valja dodati i najavu predsjednik HDZ-a Tomislav Karamarko o provođenju svojevrstne lustracije nakon pobjede na predstojećim parlamentarnim izborima 2015. godine. Kako ističe Karamarko, HDZ po osvajanju vlasti namjerava ukloniti ime Josipa Broza Tita sa svih ulica i trgova u Hrvatskoj te urediti udžbenika iz povijesti realno prikazujući povijesna zbivanja, što ne uključuje “veličanje” Tita i njegovo prikazivanje kao “normalnog” čovjeka (Puljić Šego, 2014).

Mogli bismo zaključiti kako su novija zbivanja vezana uz nastavu i udžbenike povijesti uglavnom vezana uz prigovore opozicijske stranke (HDZ) aktualnoj vlasti (Kukuriku koalicija) koja ima moć da mijenja obrazovnu politiku i obrazovne sadržaje pa tako i one povijesne, a koju se istovremeno još uvijek optužuje za zločine bivšeg režima.

6.3 Zdravstveni odgoj

Pitanje zdravstvenog odgoja u Hrvatskoj pokreće se u prosincu 2005. godine kada Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa raspisuje Natječaj za prijavu prijedloga eksperimentalnih programa. U natječaju je istaknuto da će se program provoditi u sklopu sata razredne zajednice, a sve u cilju promicanja zdravstvene zaštite i kvalitete života kroz cjeloviti odgojno-obrazovni pristup. Ovu je inicijativu pokrenula demokršćanski orijentirana vlada Hrvatske demokratske zajednice s dr. sc. Draganom Primorcem na čelu Ministarstva obrazovanja.

Kako bi se pristigli programi mogli vrednovati, osnovano je i Povjerenstvo za zdravstveni odgoj i obrazovanje u osnovnim i srednjim školama. Povjerenstvo je u studenom 2007. godine donijelo odluke o odabiru prijedloga eksperimentalnog programa zdravstvenog odgoja i obrazovanja za osnovne škole Udruge GROZD (Udruga Glas roditelja za djecu), dok su kao eksperimentalni programi zdravstvenog odgoja i obrazovanja za četverogodišnje i trogodišnje srednje škole odabrana dva programa, Udruge GROZD i Udruge Forum za slobodu odgoja.

Sukladno navedenim odlukama, u veljači 2008. godine, u Zagrebu su provedene edukacije za nastavnike osnovnih i srednjih škola te je u ožujku iste godine započela eksperimentalna provedba programa u osam osnovnih i šest srednjih škola. Također, određen je znanstveno - istraživački tim za vrednovanje provedbe eksperimentalnih programa kojeg su sačinjavali: Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja, Hrvatski zavod za javno zdravstvo, Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar“ te Medicinski fakultet - Škola narodnog znanja „Andrija Štampar“. Unatoč kratkoj provedbi eksperimentalnog programa od samo 2 mjeseca, putem testova znanja, održanih fokus grupa s učenicima i nastavnicima te opažanjem nastavnog procesa, evaluacijski tim je 2008. godine donio zaključak o izostanku očekivanog učinka provedbe zdravstvenog odgoja i obrazovanja u osnovnim i srednjim školama (NCVVO, 2008). Navedeno je rezultiralo odlukom Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa o ukidanju zdravstvenog odgoja i obrazovanja, dok će se neki sadržaji integrirati u već postojeće nastavne predmete.

Udruga GROZD je u prosincu 2008. uputila javni prigovor donošenju takve odluke budući da je MZOŠ tražilo vrednovanje provedbe programe, a ne određivanje

njegove potrebitosti u hrvatskim školama. Kako Udruga GROZD navodi, još je 2005. godine tim eksperata procijenio da postoji velika potreba za uvođenjem zdravstvenog odgoja i obrazovanja.

Svoju aktivnost u pitanjima zdravstvenog odgoja Udruga GROZD nastavlja i 2009. godine kada pokreće akciju „Roditelji biraju“, kao odgovor na ukidanje zdravstvenog odgoja čiji je program kreirala udruga GROZD. „Ukoliko ne želite da homoseksualni i feministički lobi, u suradnji s plašljivim političarima koji nemaju jasno moralno opredjeljenje, kroi školski program za djecu u hrvatskim školama, pridružite se građanskoj inicijativi "Roditelji biraju".“ (GROZD, 2009.). Ovom je akcijom udruga Glas roditelja za djecu (GROZD) pokazala svoj konzervativni stav, ali i ideološku osnovu pitanja zdravstvenog odgoja.

Pitanje provođenja zdravstvenog odgoja i obrazovanja te njegova sadržaja ponovno se pokreće 2012. godine kada je MZOŠ, odnosno tadašnji resorni ministar Jovanović (SDP) najavilo ponovno uvođenje zdravstvenog odgoja u osnovne i srednje škole te predstavilo novi prijedlog kurikuluma. Novi kurikulum zdravstvenog odgoja napravljen je u suradnji Agencije za odgoj i obrazovanje te stručnog povjerenstva: prof.dr.sc. Vesna Jureša, dr.med.spec. školske medicine (Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu; Škola narodnog zdravlja "Andrija Štampar", Zavod za javno zdravstvo grada Zagreba), prof.dr.sc. Marina Kuzman, Hrvatski zavod za javno zdravstvo, Zagreb, Služba za školsku i adolescentsku medicinu i prevenciju ovisnosti), doc. dr. sc. Dubravko Lepušić (Sveučilišna bolnica Sestre milosrdnice. Zagreb, Klinika za ginekologiju i porodništvo), dr.sc. Sanja Musić Milanović, dr.med.spec.epidemiolog (Hrvatski zavod za javno zdravstvo - voditeljica Odjela za promociju zdravlja, Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu) i prof.dr.sc. Aleksandar Štulhofer, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za sociologiju - katedra za seksologiju). Odlučeno je da realizacija programa započinje s početkom školske godine 2012./2013. - sadržaj zdravstvenog odgoja i obrazovanja predavat će se kao dio prirode i društva, biologije, tjelesne i zdravstvene kulture, psihologije te na satovima razredne zajednice u trajanju do 12 sati i to kroz četiri modula: "Živjeti zdravo", "Prevencija ovisnosti", "Prevencija nasilničkog ponašanja" te "Spolna/rodna ravnopravnost i odgovorno spolno ponašanje". Također, istaknuto je kako se novi program temelji na vještinama i praksama, a ne samo na pukim činjenicama. Ovom odlukom Agenciji za odgoj i obrazovanje (AZOO) povjeren je zadatak stručnog usavršavanja učitelja, predmetnih

nastavnika, stručnih suradnika i razrednika za potrebe poučavanja sadržaja zdravstvenog odgoja i obrazovanja, u čiju svrhu je izdan Priručnik za učitelje i stručne suradnike u nastavi (MZOŠ, 2012).

Iz udruge GROZD uslijedile su primjedbe na predstavljeni kurikulum te zahtjevi za uvođenjem dva programa zdravstvenog odgoja koji bi predstavljali različite opcije spornog spolnog odgoja. Roditeljima bi se time omogućio izbor njima prihvatljivih vrijednosnih orijentacija, što proizlazi iz njihovog ustavnog prava. Predstavljeni kurikulum za GROZD znači nametanje rodne ideologije, uključuje homoseksualnu propagandu te se temelji na manipulacija znanstvenim istraživanjima, pri čemu se zanemaruje odluka 89% roditelja koji su 2006. izabrali program zdravstvenog odgoja udruge GROZD.

Udruga Forum za slobodu odgoja, čiji se program zdravstvenog odgoja također provodio u školskoj godini 2006./2007., poduprla je MZOŠ i resornog ministra Jovanovića u uvođenju novog programa (Celing Celić, 2012).

Mjesec dana nakon predstavljanja novog kurikuluma, Ministarstvo donosi odluku o uvođenju, praćenju i vrednovanju provedbe Kurikuluma zdravstvenog odgoja u osnovnim i srednjim školama. U ožujku 2013. godine Agencija za odgoj i obrazovanje objavljuje materijale za vođenje nastave zdravstvenog odgoja: „Radni materijali i radionice za provođenje Kurikuluma zdravstvenog odgoja na satu razrednika“.

Najglasniji oponent Vladi u provođenju programa zdravstvenog odgoja, udruga GROZD ponovno javno iznosi svoje neslaganje s odlukom o uvođenjem navedenog kurikuluma. GROZD spornom smatra odluku o uvođenju programa zdravstvenog odgoja i obrazovanja nakon što su škole već izradile Plan i program za aktualnu školsku godinu, a bez održane javne rasprave i recenzije programa od strane neutralnog stručnog povjerenstva (Udruga GROZD, 2012).

U suradnji s udrugom Reforma - udruga za promicanje etike, morala, obiteljskih vrijednosti i ljudskih prava, udruga GROZD u travnju 2013. godine predstavlja prijedlog za pokretanje ocjene ustavnosti Kurikuluma zdravstvenog odgoja radi kršenja Ustava Republike Hrvatske, Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, Obiteljskog zakona i Zakona o sustavu državne uprave.

U svibnju 2013. godine Ustavni sud je, glede ovog slučaja, donio odluku koja se odnosila isključivo na proceduru donošenja odluke o uvođenju kurikuluma zdravstvenog odgoja. Ustavni sud nije razmatrao sadržaj kurikuluma niti vrijednosno opredjeljenja koje su pridali podnositelji prijedloga za pokretanje postupka ocjene ustavnosti. Ustav Republike Hrvatske roditeljima jamči pravo i slobodu da samostalno odlučuju o odgoju svoje djece, a državu obvezuje da pri oblikovanju nastavnih programa uvažava različita uvjerenja roditelja te razvija sustav školstva koji će osigurati potpun i slobodan razvoj djetetove osobnosti. Kako bi se svi navedeni interesi i prava zadovoljili, potrebna je suradnja i omogućavanje sudjelovanja roditeljima u procesu oblikovanja nastavnih sadržaja, što ujedno predstavlja ustavnu obvezu države proceduralne naravi. Zaključaj Ustavnog suda je da: „sadržaj zdravstvenog odgoja za sve škole na području Republike Hrvatske - onako kako je zamišljen za školsku godinu 2012./2013. - oblikovao se u kurikulumu nacionalnog značenja, koji je nadležno ministarstvo donijelo u obliku propisa obvezujuće pravne snage. Ustavni sud ocjenjuje neprihvatljivim da stupanju na snagu propisa takvog sadržaja i takve pravne snage nije prethodilo davanje mišljenja vijeća roditelja (članak 137. stavak 4. Zakona o odgoju) niti je u proces bilo uključeno Nacionalno vijeće za odgoj i obrazovanje, a nije bila provedena ni javna rasprava unutar demokratski organizirane institucionalne procedure (barem) o sadržajima tog odgoja za koje se razumno moglo pretpostaviti da će izazvati kontroverzije u društvenoj zajednici.“ (Ustavni sud, 2013). Na posljepku, Ustavni je sud donio o ukidanju Odluka o uvođenju, praćenju i vrednovanju provedbe Kurikuluma zdravstvenog odgoja u osnovnim i srednjim i njezinog sastavnog dijela - Kurikulum zdravstvenog odgoja. Također, određeno je da će se u osnovnoškolskoj i srednjoškolskoj nastavi, do donošenja kurikuluma zdravstvenog odgoja koji će biti usklađen s ustavnim zahtjevima, predavati sadržaji zdravstvenog odgoja sukladno programu koji se provodio do početka školske godine 2012./2013.

Na odluku Ustavnog suda reagirale su brojne politike stranke, civilne udruge i organizacije. Predlagatelji - udruge GROZD i Reforma iskazali su zadovoljstvo odlukom, ali i tražili radikalnija rješenja, odnosno ostavke voditelja temeljnih institucija, a koje su odlučivali o kurikulumu zdravstvenog odgoja. HDZ je pozdravio odluku Ustavnog suda, pritom ukazujući na neadekvatnost sadržaja programa zdravstvenog odgoja. Nasilnost donošenja kurikuluma osudio je i HDSSB te podržao odluku Ustavnog suda. SDP, vladajuća politička stranka istaknula je usmjerenost odluke

na proceduralne propuste koji će MZOŠ brzo popraviti i vratiti kurikulum u škole. Žaljenje zbog ovakve ocjene iznio je HNS koju je ocijenio štetnom za mlade kojima nedostaje kvalitetno i stručno znanje o spolnom ponašanju. Iznenadenje brzinom donošenja ustavne odluke pokazala je Platforma 112 i udruga Glas razuma – pokret za sekularnu Hrvatsku koji smatra da je odluka političke naravi, nastala pod pritiscima Katoličke crkve i klerikalnih udruga. Zadovoljstvo odlukom pokazala je i udruga „Nastavnici organizirano“, jer je time ukazano na manjak dijaloga u odgojno-obrazovnom sustavu, ali ujedno ukazalo i na velike razmjere rasprave o zdravstvenom odgoju kojima se zanemaruju drugi, važniji prosvjetni problemi (GONG, 2013).

Sukladno odredbama Ustavnog suda, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa pokrenulo je javnu raspravu te javne tribine, u trajanju od mjesec dana, o spornom kurikulumu zdravstvenog odgoja; rasprava je bila otvorena do srpnja 2013. godine. U tom je razdoblju i Nacionalno vijeće za odgoj i obrazovanje donijelo zaključak o opravdanosti i potrebitosti Kurikuluma zdravstvenog odgoja u školama, jer potiče razvijanje kritičkog stava, osobnu autonomiju, odgovorno ponašanje, toleranciju i poštovanje prava drugih. Prema ocjeni Vijeća, kurikulum je utemeljen na znanstvenim i stručnim spoznajama o ljudskom zdravlju i spolnosti. Na posljetku, 20. kolovoza 2013. Ministarstvo ponovno donosi odluku o nastavnom planu i programu zdravstvenog odgoja za osnovne i srednje škole.

Udruge GROZD i Reforma iskazale su nezadovoljstvo održanom javnom raspravom koja za njih predstavlja samo zadovoljavanje proceduralne forme, „kozmetički“ akt u kojem nije došlo do razmatranja i promjene sadržaja 4. modula prema kojem su bile usmjerene pritužbe na javnim raspravama. Stoga su udruge u prosincu 2013. ponovno uputile prijedlog za ocjenu ustavnosti programa zdravstvenog odgoja kojim se, prema njihovoj procjeni, brojni međunarodni zakoni i ugovori (udruge GROZD i Reforma, 2013).

Odbor za zdravstvo najveće opozicijske stranke, HDZ-a predvođen Antom Čorušićem također je iskazao nezadovoljstvo spornim 4. modulom, iako se načelno ne protive uvođenju zdravstvenog odgoja. Djelovanje resornog ministarstva u pitanjima zdravstvenog odgoja okarakterizirali su kao diktaturu duhovnog proletarijata, teror jednogumlja i vladajuće manjine i usporedili s jugoslavenskim nametanjem marksizam te teorije i praksa samoupravnog socijalizma. Ističući nasilnost uvođenja zdravstvenog

odgoja, HDZ predlaže da modul spolne i rodne ravnopravnosti bude izboran, poput vjeronauka (Romić, 2013).

Nakon što je kardinal Bozanić ocijenio novi kurikulum zdravstvenog odgoja opasnim, razarajućim za čovjeka i suprotnim hrvatskoj tradiciji, Tajništvo Hrvatske biskupske konferencije (HBK) u prosincu 2012. objavljuje letak o zdravstvenom odgoju. Letkom je upućen poziv roditeljima, napose vjernicima, da se osvijeste o pokušaju teškog prevrata u hrvatskom odgojno-obrazovnom sustavu te da iskažu neslaganje s kurikulumom zdravstvenog odgoja koji im se nudi. Također, roditelje se poziva na zalaganje za istinske vrijednosti: „Mnoge vrjednote koje ste vi, roditelji, prenosili svojoj djeci, kao i način na koji ih odgajate, taj zdravstveni program razara, imajući za cilj nametanje potpuno neprihvatljivih stavova o spolnosti, braku i obitelji, suprotnih kršćanskoj antropologiji i hrvatskom narodnom biću.“ (Tajništvo HBK, 2012) Navedeni je letak naišao na oštru osudu Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta koje je odgovorilo svojim letkom „Istina o zdravstvenom odgoju“ koji kroz nekoliko točaka demantira navode letka HBK-a i te ističe: “U razvijanju zdravih navika Zdravstveni odgoj promiče nenasilje, spolnu ravnopravnost te toleranciju spram različitosti, što su temeljne vrijednosti zajednice europskih naroda kojoj se Hrvatska uskoro pridružuje. U tom cilju, Kurikulum jasno poziva odgojno-obrazovne ustanove na partnerstvo i suradnju s roditeljima u pripremi i provedbi Zdravstvenog odgoja.“ (Istina o zdravstvenom odgoju, 2012).

U pitanjima zdravstvenog odgoja, osobito usmjerenim na 4. modul, na javnoj i političkoj sceni iskristaliziralo se nekoliko udruga od kojih su neke već i ranije spominjane. Osim udruge GROZD i Reforma, nezadovoljstvo aktualnim programom pokazuju i građanska udruga Vigilare te udruga „U ime obitelji“ koja je poznatija radi svog portala laudato.hr. S druge strane, zdravstveni odgoj i važnost ovako koncipiranog modula spolno/rodne ravnopravnosti ističu već spomenuta Platforma 112, Forum za slobodu odgoja, CESI i brojne druge homoseksualne i liberalne udruge.

Napetosti vezane uz zdravstveni odgoj dodatno su pojačane objavljivanjem letka građanske inicijative „Ne dirajte djecu!“ (2014) kojim se okrivljuje Vladu Republike Hrvatske za nametanje spolnog odgoja. Osim toga, letkom se poziva roditelje da samostalno odluče o kakvom će spolnom odgoju njihova djeca učiti, dok se istovremeno ističe kako je trenutni zdravstveni, odnosno spolni odgoj temeljen na pedofiliji i

zaključcima istraživanja Alfreda Kinseya i Kinsey instituta. Inicijativa veliko uporište i potporu nalazi u već poznatoj aktivistici u pitanjima hrvatskog zdravstvenog odgoja - Judith Reisman i njezina predavanja diljem Hrvatske.

Da pitanje zdravstvenog odgoja unutar kojeg je glavni kamen spoticanja 4. modul spolne i rodne ravnopravnosti pokazuje stav novog ministra obrazovanja Kukuriku koalicije, Vedrana Mornara koji, suprotno od svog prethodnika, smatra nepotrebnim uvođenje zasebnog predmeta zdravstvenog odgoja, a spornim smatra tek nekoliko rečenica ili poglavlja. Iako postoji načelno slaganje oko potrebe uvođenja sadržaja zdravstvenog odgoja u škole, neslaganja oko određenja tog sadržaja, osobito njegovih „kontroverznih“ sastavnica zahtjeva dijalog između konzervativnih i liberalnih orijentacija.

7. Rasprava

Nakon razmatranja specifičnosti i kronologije razvoja triju zasebnih slučajeva, odnosno primjera promjena u hrvatskom obrazovnom sustavu, povezivanje istih s temeljnih teorijskim odrednicama s početka ovog rada dovest će nas do zaključka o djelovanju ideologije u sferi obrazovanja.

Unatoč sličnosti slučajeva koja proizlazi iz njihove dugogodišnje prisutnosti u javnim, osobito u političkim i ideološkim raspravama, važno je naglasiti njihovu različitost s obzirom na probleme koji su njima stvoreni unutar obrazovnog sustava i obrazovne politike. Slučaj vjeronauka već dva desetljeća okupira javnost i izaziva mnoštvo polemika radi samog predmeta, njegove prisutnosti u javnim školama Ustavom sekularno definirane države. S druge strane, nastava povijesti nikada nije dovedena u pitanje, no „točnost i opravdanost“ historiografije hrvatskih udžbenika povijesti učestali je predmet rasprava različitih političkih opcija. Najnoviji, ili bolje rečeno, najmlađi primjer sukoba i neslaganja brojnih aktera je onaj oko pitanja zdravstvenog odgoja, u kojem je postignut svojevrsni konsenzus oko potrebitosti predmeta i tema, no ne i oko načina njihovog poučavanja - temelj neslaganja predstavljaju svjetonazorske različitosti.

Kao što su pojedinačne analize pokazale, u slučajevima vjeronauka, nastave i udžbenika povijesti te zdravstvenog odgoja radi se o opsežnijim obrazovnim promjenama, a ne samo o inovacijskim promjenama unutarnjeg sustava. S druge strane, upitno je nazivanje ovih slučajeva primjerima reformskog djelovanja u obrazovanju. Iako su promjene unutar ovih područja bile posljedica društvenog i političkog djelovanja, upitna je njihova učinkovitost, ali i usmjerenje prema razvoju. Ukoliko odredimo osamostaljenje Republike Hrvatske kao početak promjena u svim sferama društva, pa tako i u obrazovanju, možemo vidjeti neujednačeni tok razvoja, ideološkog i političkog usmjerenja. Iako su zaokreti u politikama, pa tako i obrazovnoj politici logični s obzirom na smjene političkih opcija, hrvatski obrazovni sustav brojnost i raznolikost promjena može zahvaliti i učestaloj smjeni ministara obrazovanja; u svom kratkom životnom vijeku od svega dvadeset i četiri godine, Republika Hrvatska imala je devetnaest ministara. U tom istom periodu malobrojne su promjene koje se mogu

nazvati istinskim obrazovnim reformama, pa je tako i u slučajevima vjeronauka, povijesti i zdravstvenog odgoja prikladnije govoriti kao o područjima promjena.

Jedan od ciljeva ovog rada bio je prepoznati ključne aktere, tvorce obrazovne politike, sudionike rasprava, interesne skupine. Kao i u ostalim područjima, pa tako i obrazovnim pitanjima nastave vjeronauka, udžbenika povijesti i predmeta zdravstvenog odgoja, prostor za osvajanje političkih bodova i moći prepoznale su najdominantnije političke stranke - HDZ i SDP. Njihovi sukobi oko obrazovnog sustava najsnažniji su u pitanjima povijesti, službenog (oficijalnog) znanja o povijesnim događajima i osobama koje će se prenositi novim naraštajima hrvatskih državljana. Iako obje strane proklamiraju realan i objektivan prikaz povijesnih zbivanja, prilikom smjene vlasti i položaja opozicije, već dugi niz godina neprestano se kritiziraju udžbenici, oblikovanje i prenošenje povijesnih „činjenica“, za što odgovornost snosi vladajuća opcija.

Broj ključnih sudionika rasprave oko obrazovanja znatnije se povećava kad je u pitanju vjeronauk u školama. Ključni nosioc rasprave u ovom slučaju jest Katolička crkva čija je dominantna pozicija zagwarantirana međunarodnim ugovorima između Hrvatske i Svete stolice. Pokretanje tabu teme vjerskog obrazovanja, točnije zadržavanja ili izbacivanja katoličkog vjeronauka iz javnih škola riskantan je potez za političke stranke, s obzirom da se većina biračkog tijela, gotovo 90% hrvatskih državljana izjasnilo katolicima. Iako postoji mogućnost revidiranja spomenutih ugovora, kao i razlozi za ostanak, ali i uklanjanje vjeronauka iz školskog sustava (s jedne strane opravdanje se nalazi u velikom broju katoličkih vjernika, a s druge strane ustavno određenje Hrvatske kao sekularne države), lijeve političke opcije ulaze u tu temu kako bi očuvale političku moć i poziciju, dok održavanje stanja status quo po pitanju vjeronauka odgovara interesima desno orijentiranih.

S obzirom na nedostatak hrabrosti i želje onih koji posjeduju političku moć i nalaze se u poziciji direktnih pokretača promjena, inicijativu sve jače preuzimaju sami građani. U slučaju nastave i udžbenika povijesti govorimo o Documenti - Centru za suočavanje s prošlošću. Pitanje vjeronauka u školama pobudile je brojne interese; građani su osnovali udruge konzervativne i liberalne orijentacije i počeli javno proklamirati svoje interese i zahtijevati promjene (Protagora, David, Glas razuma...). Većina tih udruga svoje je interese nastavila proklamirati i u pitanjima zdravstvenog

odgoja koji se može odrediti kao najobuhvatniji slučaj kad su u pitanju akteri, sudionici javnih rasprava i sukoba.

S obzirom da se u trećem slučaju radi o novitetu u hrvatskom obrazovnom sustavu, a ne o svojevrsnoj samorazumljivosti školskih predmeta i njihovog sadržaja, kao što je to slučaj s vjeronaukom i poviješću, u raspravu o zdravstvenom odgoju uključili su se brojni akteri raznolikih interesa i svjetonazora. I HDZ i SDP iskusile su ulogu pokretača takve obrazovne promjene, no na posljepku ponovno završile na suprotnim stranama, upravo radi ideoloških orijentacija. Pitanje zdravstvenog odgoja, točnije 4. modula spolne i rodne ravnopravnosti stvorilo je dvije struje. U redovima konzervativaca najglasnije istupa udruga GROZD koja uživa podršku Katoličke crkve i desno orijentiranih političkih stranaka, dok liberalnu orijentaciju najglasnije zastupa sada već bivši ministar Jovanović (SDP), a podržavaju je i Platforma 112, Forum za slobodu odgoja, CESI i drugi.

Prikazivanje slučajeva vjeronauka, nastave i udžbenika povijesti te predmeta zdravstvenog odgoja i glavnih aktera koji su svojim ideološkim usmjerenjem i interesima obilježavali promjene u tim područjima za cilj je imalo ispitivanje postojanja i djelovanja pokreta konzervativne restauracije, odnosno modernizacije. Appleova teorija konzervativne modernizacije, razvijena u Sjedinjenim Američkim Državama, prema uvjetima koji vladaju u tamošnjem obrazovnom sustavu, iskoristili smo kao teorijski okvir za razmatranje promjena u hrvatskom obrazovnom sustavu.

Apple je u svojim radovima opisao djelovanje konzervativne modernizacije u obrazovanju kroz savez četiriju moćnih grupacija - neoliberala, neokonzervativaca, autoritarnih populista - religijskih konzervativaca i nove srednje klase menadžera i stručnjaka. Razmatrajući naša tri slučaja, kao eklatantne primjere promjena koje obilježavaju hrvatski obrazovni sustav od osamostaljenja države, možemo zaključiti da su predstavnici svih tih grupacija prisutni i uključeni u javne rasprave, no u različitim razmjerima.

Iako u hrvatskoj polici postoje neoliberalne težnje izražene od strane trenutno vladajuće Kukuriku koalicije predvođene SDP-om i HNS-om, kao i liberalno orijentirane građanske inicijative i udruge, njihovo djelovanje ne možemo u cijelosti usporediti s onim koje navodi Apple prilikom opisivanja utjecaja neoliberala i njihove

tehničke podrške, nove srednje klase menadžera i stručnjaka. Usmjeravanje obrazovne politike prema postignućima, izrada kurikuluma, standarda znanja, što je osobito vidljivo u slučaju razvoja kurikuluma zdravstvenog odgoja te sudjelovanje struke (Agencije za odgoj i obrazovanja, Nacionalnog centra za vanjsko vrednovanje obrazovanja) u oblikovanju testova i drugih mjerila uspješnosti sudionika obrazovnog procesa, nedovoljan su pokazatelj uloge neoliberalizma kao predvodnika saveza konzervativne modernizacije u Hrvatskoj, kao što to pokazuje Apple na primjeru zapadnih obrazovnih sustava. Apple je ulogu neoliberalala u pokretu konzervativne modernizacije odredio u okviru tržišne utakmice, razvoja mladih, tehnološki kompetentnih i na tržištu rada konkurentnih radnika. Također, veliku važnost je pripisao obliku financiranja škola iz čega se onda i izvodi potreba kontrole utrošenog, u odnosu na dobivenu uspješnost i učinkovitost škola, nastavnog osoblja i učeničkih postignuća. U slučaju Hrvatske, taj tržišni utjecaj, odnosno marketizacija i privatizacija školstva i njegovih elemenata kojima smo se mi bavili u ovom radu - vjeronauka, nastave i udžbenika povijesti te zdravstvenog odgoja još nisu vidljivi.

S druge strane, sve je značajniji utjecaj sila konzervativne orijentacije. Na sva tri slučaja kojima smo se bavili jasno je vidljivo djelovanje i retorika neokonzervativizma i religijskih populista. Pozivanje na očuvanje hrvatske tradicije, nacionalnih obilježja, prikazivanje „prave“ povijesne istine te isticanje snažne povezanosti i utjelovljenosti kršćanske tradicije u hrvatski identitet predstavlja temelj djelovanja desno orijentiranih političkih stranaka, osobito HDZ-a u pitanjima vjeronauka i povijesti. Uz očuvanje tradicionalnih elemenata, ova orijentacija propagira i napredak, osuvremenjivanje, stoga im nije strana ideja razvoja obrazovnog sustava, pokretanje ideje uvođenja novog nastavnog predmeta - zdravstvenog odgoja, ali ne prema liberalnim idejama koje promiče ljevica. U tom pogledu, značajni oslonac vide u Katoličkoj crkvi koja, osim prava koje polaže na oblikovanje nastave vjeronauka, značajni utjecaj izvršava na svjetovnu vlast, odnosno obrazovnu politiku. Dodatni poticaj konzervativnoj ideologiji u pitanjima obrazovanja daju i sve brojnije inicijative, udruge roditelja čiji su interesi naslanjaju na one koje proklamira crkva. U tom pogledu mogli bismo govoriti o sve snažnijem utjecaju autoritarnog, konzervativnog religijskog populizma koji je u Hrvatskoj, u slučaju zdravstvenog odgoja, vidljiv u djelovanju udruga GROZD, Reforma i Vigilare. Kroz svoje inicijative, navedene udruge sve značajniji medijski,

javni i politički prostor osvajaju pozivanjem na vraćanje i očuvanje tradicionalnih vrijednosti, kršćanskog morala, povratku obitelji i poštivanju autoriteta.

Na temelju tri studije slučaja koja smo odredili kao glavne primjere razvoja obrazovne politike u Hrvatskoj ne možemo potvrditi djelovanje pokreta konzervativne modernizacije kako ga opisuje Michael Apple. U hrvatskim je uvjetima još uvijek nezamisliva politička opcija u kojoj bi se stranke ljevice i desnice dovoljno približile, međusobno nadopunjavale i zajedničkim interesima predstavljale savez konzervativne modernizacije. No, smatramo da se hrvatski obrazovni sustav kreće u tom smjeru.

U našem slučaju, za razliku od SAD-a ili Velike Britanije, nedostaje taj snažni utjecaj neoliberalne politike i podređenost svih sfera društva, pa tako i obrazovanja, uvjetima tržišta; puni razvoj ove sastavnice još očekujemo. No, kao što primjeri pokazuju, dominantnije postaju konzervativne sile koje svojom idejom kršćanske tradicije duboko utkane u hrvatsku naciju sve snažnije utječu na oblikovanje obrazovanje i standardima znanja.

8. Zaključak

Ispitivanje uloge i funkcije obrazovanja u današnjem društvu za sociologiju i pedagogiju predstavlja važan zadatak. Modernizacija, demokratizacija, globalizacija, marketizacija samo su neki od pojmova koji ukazuju na nužnost kritičkog promišljanja obrazovnih sustava. Unatoč autonomiji obrazovnog sustava, za razumijevanje promjena važan je makro-pristup i sagledavanje šireg konteksta. Obrazovanje predstavlja ključno mjesto borbe različitih ideologija, politika i interesa oko obrazovnih sadržaja na čijim će temeljima stasati nove generacije. Pitanje službenog znanja, izabranog iz mnoštva znanja kao ključno za socijalizaciju mladih temeljno je političko i ideološko pitanje, budući da su kreatori obrazovnih politika oni koji posjeduju moć. Politički neutralni obrazovni sadržaji zapravo su sadržaji koji odgovaraju interesima skupine koja je na području obrazovanja, jedna kao i u ekonomiji i kulturi, osvojila moć. Demokratizacija postmodernog svijeta otvorila je vrata mnoštvu različitih interesa, stoga danas govorimo o različitim grupama koje se bore na polju obrazovanja ne bi li se upravo njihovo znanje u školama poučavala kao oficijalno.

Na hrvatskom obrazovnom polju, osim ustaljenih političkih stranaka i Katoličke crkve, borbi za vlastite interese priključile su se brojne građanske inicijative i udruge. Umjesto pronalaženja elemenata saveza konzervativne modernizacije koji je u razvijenim zemljama Zapada prepoznat kao dominantan model djelovanja političkih ideologija u obrazovnim sustavima, hrvatski obrazovni sustav primjer je nepomirljivih svjetonazorskih razlika. Nakon dva desetljeća sukobljavanja liberalnih i konzervativnih struja oko vjeronauka, povijesti i zdravstvenog odgoja, dogovor i razvoj sveobuhvatne strategije obrazovanja i dalje izostaje. Studije slučaja nisu pokazale savezništvo neoliberalne i nekonzervativne političke opcije, upravo suprotno. Od devedesetih godina 20. stoljeća hrvatski građani svjedoče neprestanim promjena u obrazovanju koje za cilj imaju iskazivanje moći i interesa trenutne vlasti, bez usmjerenosti na povećanje učinkovitosti, kvalitete i ostvarenja zajedničkih, dugoročnih interesa.

U analiziranim slučajevima vjeronauka, povijesti i zdravstvenog odgoja vidljiva je dominacija konzervativne ideologije ojačane Crkvom i religijskim populizmom o čijem bi se utjecaju moglo promišljati i unutar najnovijeg primjera ideološkog djelovanja na polje obrazovanja - građanskog odgoja.

9. Sažetak

Ovaj rad predstavlja interdisciplinarni pristup politikama i ideologijama koje pokreću promjene u obrazovanju. Iz perspektive sociologije i pedagogije kritički se razmatra povezanost obrazovanja sa širim političkim, ekonomskim i kulturnim kontekstom te odnos ideologije i legitimacije obrazovnih sadržaja. Teorijsku osnovu rada predstavlja teorija konzervativne restauracije obrazovanja američkog kritičkog pedagoga Michaela Applea. Prema teoriji, savez konzervativne modernizacije/restauracije sastavljen od četiri sile - neoliberalizma, nekonzervativizma, autoritarnog populizma - religijskog konzervativizma i nove srednje klase menadžera i stručnjaka, utječe na suvremene promjene u obrazovnim sustavima. Djelovanje saveza konzervativne modernizacije u hrvatskom obrazovnom sustavu ispituje se na primjeru vjeronauka, povijesti i zdravstvenog odgoja. Provedbom triju studija slučaja te njihovom analizom utvrđeno je da promjene u hrvatskom obrazovnom sustavu nisu rezultat savezništva neoliberalnih i neokonzervativnih struja, kao što to ističe Apple, već posljedica podijeljenog ideološkog djelovanja u kojem nekonzervativne struje potpomognute Katoličkom crkvom i građanskim udrugama vođenih religijskim konzervativizmom osvajaju sve značajniji javni prostor.

Ključne riječi: ideologija, obrazovanje, konzervativna modernizacija, studija slučaja

Summery

This paper presents an interdisciplinary approach to politics and ideologies that drive changes in education. From the sociological and pedagogical perspective, critical consideration has been given to the link between education and wider political, economic and cultural contexts and the relationship between ideology and the legitimization of educational content. The theoretical basis of the paper presents the theory of the conservative restoration of the American critical pedagogue Michael Apple. According to the theory, within this alliance of conservative modernization/restoration there are four major elements that operate on contemporary changes in education systems - neoliberalism, neoconservatism, authoritarian populism - religious conservatism and the new middle class managers and professional. Existence of the alliance of conservative modernization in Croatian educational system is tested on the examples of religious education, teaching and history textbooks and the subject of health education. The implementation of these three case studies and their analysis demonstrates that changes in the Croatian educational system are not the result of neo-liberal and neo-conservative alliance as it is highlighted by Apple. Instead, case studies indicate at a divided ideological action in which non-conservative policies supported by the Catholic Church and a certain number of powerful civic organizations led by religious conservatism occupy significant public space.

Keywords: ideology, education, conservative modernization, case study

10. Literatura

- Ančić, B. i Puhovski, T. (2011) *Vjera u obrazovanje i obrazovanje u vjeri: Stavovi i iskustva nereligioznih roditelja prema religiji i vjeronauku u javnim školama u Republici Hrvatskoj*. URL: http://www.rosalux.rs/userfiles/files/Vjera_u_obrazovanje_i_obrazovanje_u_vjeri_online.PDF (18.08.2014)
- Apple, M. W. (2014) *Obrazovanje na „pravom putu“: tržište, standardi, Bog i nejednakost*. Beograd: Fabrika knjiga.
- Apple, M. W. (2012) *Ideologija i kurikulum*. Beograd: Fabrika knjiga.
- Apple, M. W. (2005) Education, markets, and an audit culture. *Critical Quarterly*, 47 (1–2). URL: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.0011-1562.2005.00611.x/pdf> (08.07.2014.)
- Apple, M. W. (2001) Bringing the World to God: education and the politics of authoritarian religious populism. *Discourse: studies in the cultural politics of education*, 22 (2).
- Apple, M. W. (2000) *OFFICIAL KNOWLEDGE: Democratic Education in a Conservative Age*. New York: Routledge.
- Apple, M. W. (1993.) The Politics of Official Knowledge: Does a National Curriculum Make Sense?. *Teachers College Record*, 95, (2). URL: <http://web.stanford.edu/class/educ232b/Apple.pdf> (07.07.2014.)
- AZOO (2012) *Istina o zdravstvenom odgoju*. URL: http://www.azoo.hr/images/zdravstveni/Letak_Istina_o_ZO.pdf (22.08.2014.)
- Celing Celić, M. (03.09.2012.) *Jedni ZA, drugi PROTIV zdravstvenog odgoja*. URL: http://www.civilnodrustvo.hr/index.php?id=72&tx_ttnews%5Btt_news%5D=3573&cHash=3dcc486029808fd6c60c6feadb1aa10 (23.08.2014.)
- Cipek, T. (1995) Ideološka funkcija povijesti: Problem objektivnosti u historiografiji. *Politička misao*, 32(3): 180-199.
- Ćimić, I. (06.12.2011.) *Istražili smo: Što će točno raditi Kukuriku koalicija, a što se nikako neće usuditi*. URL: <http://www.index.hr/vijesti/clanak/istrazili-smo-sto-ce-tocno-raditi-kukuriku-koalicija-a-sto-se-nikako-nece-usuditi-/586956.aspx> (20.09.2014.)

- Ćurić, D. (09.12.2008.) *Božanić podržava religijsku kulturu*. URL: <http://www.vecernji.hr/hrvatska/bozanic-podrzava-religijsku-kulturu-851242> (22.08.2014.)
- Dokumenta - Centar za suočavanje s prošlošću. URL: <http://www.documenta.hr/hr/naslovnica.html> (30.08.2014.)
- Dubljević, M. (2007) *Jedna povijest, više historija: dodatak udžbenicima s kronikom objavljivanja*. Zagreb: Dokumenta - Centar za suočavanje s prošlošću.
- GONG (22.05.2013.) *NAKON ODLUKE USTAVNOGA SUDA: Podijeljene reakcije na privremeno ukidanje zdravstvenoga odgoja*. URL: <http://gong.hr/hr/dobra-vladavina/vlada/podijeljene-reakcije-na-privremeno-ukidanje-zdravs/> (23.08.2014.)
- HDZ (06.09.2014.) *Većina udžbenika uopće ne spominje velikosrpsku agresiju!* URL: <http://www.hdz.hr/vijest/nacionalne/vecina-udzbenika-uopce-ne-spominje-velikosrpsku-agresiju> (20.09.2014.)
- Hill, D. (2003) Global neo-liberalism, the deformation of education and resistance. *Journal for Critical Education Policy Studies*, 1 (1).
- Kalogjera Brkić, I. (27.01.2009.) *Božanić: U školu uvesti etički odgoj i religiju*. URL: <http://www.jutarnji.hr/bozanic--u-skolu-uvesti-eticki-odgoj-i-religiju/284645/> (22.08.2014.)
- Kelly, G. J., Luke, A., Green, J. (2008) What Counts as Knowledge in Educational Settings: Disciplinary Knowledge, Assessment, and Curriculum. *REVIEW OF RESEARCH IN EDUCATION* 32 (1): vii-x.
- Lamm, Z. (1986). *Ideologies and educational thought*. URL: http://zvilamm-archive.org/articles/ideologies_educational_thought.pdf (02.08.2014.)
- Letak inicijative „Ne dirajte djecu!“ URL: [http://laudato.hr/pdf-s/letak-\(1\).aspx](http://laudato.hr/pdf-s/letak-(1).aspx) (22.08.2014.)
- Longwell - Grice, H. i Letts, W.J. (2001) Why doesn't the creed read „always be critical“? An examination of liberal curriculum. *Anthropology & Education Quarterly* 32(2):191-213.
- Macdonald, D. (2003) Curriculum change and the post-modern world: is the school curriculum-reform movement an anachronism? *Curriculum studies*, 35 (2): 139–149.
- Maretić, T. (2013) Poučavanje suvremene nacionalne povijesti nakon 1990. godine. Komparativna analiza srednjoškolskih udžbenika povijesti u Hrvatskoj i Srbiji: diplomski rad. Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu.

- Marinović Bobinac, A. i Marinović Jerolimov D. (2006) *Religijsko obrazovanje u Hrvatskoj*. URL: <http://kotor-network.info/research/joint/2005/Hrv.htm#sec3> (18.08.2014.)
- Moore, R., Young, M. (2001) Knowledge and the Curriculum in the Sociology of Education: towards a reconceptualisation. *British Journal of Sociology of Education*, 22 (4): 445-461.
- MZOS (27.12.2012.) *Od jeseni zdravstveni odgoj u svim školama*. URL: <http://public.mzos.hr/Default.aspx?art=11931> (23.08.2014.)
- MZOS (2005) *Natječaj za prijavu prijedloga eksperimentalnih programa zdravstvenog odgoja i obrazovanja u osnovnim i srednjim školama*. URL: <http://public.mzos.hr/fgs.axd?id=14681> (20.08.2014.)
- NCVVO (2008) *Izvještaj o provedbi projekta vanjskog vrednovanja „Eksperimentalni programi zdravstvenog odgoja i obrazovanja“ u osnovnim i srednjim škola 2008.godine*. URL: http://dokumenti.ncvvo.hr/Dokumenti_centra/ZOO/izvjestaj_zoo.pdf (20.08.2014.)
- Otvoreno pismo predsjedniku Vlade, predsjedniku Hrvatskog Sabora, Ministru za znanost, obrazovanje i šport i saborskom Odboru za obrazovanje, znanost i kulturu (2007) URL: <http://www.hkv.hr/kultura/udbenici/664-otvoreno-pismo-20-akademika-i-10-povjesniara.html> (24.08.2014.)
- Pastuović, N. (1999) *EDUKOLOGIJA: Integrativna znanost o sustavu cjeloživotnog obrazovanja i odgoja*. Zagreb: Znamen.
- Pastuović, N. (2012) *OBRAZOVANJE I RAZVOJ: Kako obrazovanje razvija ljude i mijenja društvo, a kako društvo djeluje na obrazovanje*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja Zagreb, Centar za istraživanje i razvoj obrazovanja i Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Perica, I. (2013) *POLITIČKO ↔ PEDAGOŠKO: Janusova lica pedagogije*. Zagreb: Udruga Blaberon.
- Petrungaro, S. (2009) *Pisati povijest iznova: Hrvatski udžbenici povijesti 1918.- 2004*. Zagreb: Srednja Europa.
- Plender, I. (2001) *Hrvatski udžbenici za povijest – stanje i nakane*. URL: <http://www.cpi.hr/download/links/hr/7009.pdf> (24.08.2014.)
- Protagira - Udruga za zaštitu prava ireligioznih osoba i promicanje ireligioznog poimanja svijeta. URL: <http://www.protagora.hr/> (22.08.2014.)
- Protagora (2012) *Zahtjev za mirno rješenje spora radi utvrđenja i sprječavanja daljnje diskriminacije učenika osnovnih škola koji ne pohađaju vjeronauk*. URL:

http://www.protagora.hr/WebSuite/UserData/Dokumenti/PDF/zahtjev_mimo_rije%C5%A1enje_spora-finall.pdf (22.08.2014.)

Puljić Šego, I. (28.08.2014.) *Lustracija po HDZ-u: Tito ostaje bez ulica, ali i veličanja u udžbenicima*. URL: <http://www.vecernji.hr/hrvatska/lustracija-po-hdz-u-tito-ostaje-bez-ulica-ali-i-velicanja-u-udzbenicima-957729> (20.09.2014.)

Ravlić, S. (2003) *Suvremene političke ideologije*. Zagreb: Politička kultura nakladno - istraživački zavod.

Romić, T. (05.09.2013.) *'Ovakav zdravstveni odgoj je diktatura duhovnog proletarijata'*. URL: <http://www.vecernji.hr/hrvatska/ovakav-zdravstveni-odgoj-je-diktatura-duhovnog-proleterijata-608697> (20.09.2014.)

Tajništvo Hrvatske biskupske konferencije (2012) Letak zdravstveni odgoj. URL: http://www.hbk.hr/l_z_odgoj.pdf (22.08.2014.)

Thomas, G. (2011) *How to do your case study: A guide for students and researchers*. SAGE.

Udruga GROZD (2009) *Roditelji biraju*. URL: <http://www.udruga-grozd.hr/roditeljibiraju/> (22.08.2014.)

Udruga GROZD (2012) *Što je važno da roditelji znaju o uvođenju programa zdravstvenog odgoja u škole?* URL: <http://www.udruga-grozd.hr/zdravstveni-odgoj/sto-je-vazno-da-roditelji-znaju-o-uvodenju-programa-zdravstvenog-odgoja-u-skole.html> (23.08.2014.)

Udruga GROZD i udruga Reforma (2013) URL: http://www.udruga-grozd.hr/images/file/ZO/grozd%20sazetak_press%2027122013.pdf (23.08.2014.)

Ugovor između Svete stolice i Republike Hrvatske o suradnju na području odgoja i obrazovanja (1996). URL: <http://www.nku.hbk.hr/dokumenti/medunarodni-ugovori/59-svetastolicairh01> (18.08.2014)

Ugovor o katoličkom vjeronauku u javnim školama i vjerskom odgoju u javnim predškolskim ustanovama (1999). URL: <http://www.nku.hbk.hr/dokumenti/medunarodni-ugovori/60-katolickivjeronaukugovor> (18.08.2014.)

Ustavni sud (2013) URL: <http://sljeme.usud.hr/usud/praksaw.nsf/Novosti/C12570D30061CE54C1257B7300328A29?OpenDocument> (23.08.2014.)

Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica. URL: <http://www.zakon.hr/z/284/Zakon-o-pravnom-polo%C5%BEaju-vjerskih-zajednica> (18.08.2014.)

- Zastupnički dom Hrvatskog državnog sabora (2000) *Deklaracija o Domovinskom ratu*. URL: <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/274008.html> (24.08.2014.)
- Zastupnički dom Hrvatskog državnog sabora (2006) *Deklaracija o Oluji*. URL: <http://www.poslovni-savjetnik.com/propisi/ustav-politicki-sustav-opci-dio/deklaracija-o-olui-vazeci-tekst-nn-br-762006> (24.08.2014.)
- Yin, R. (2007) *Studija slučaja - dizajn i metode*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti, Politička misao.
- Young, M. (2008) From Constructivism to Realism in the Sociology of the Curriculum. *REVIEW OF RESEARCH IN EDUCATION* , 32 (1): 1-28.